

*Tidskrift för
politisk filosofi*

Nº 1 2023 — årgång 27

Bokförlaget *Thales*

→ Introduktion till temanumret om klimatetik

Göran Duus-Otterström & Olle Torpman

De globala klimatförändringarna är en av vår tids ödesfrågor. Ibland kan det kännas som att klimatproblemet är skraddarsytt för att överstiga mänsklighetens förmåga. Klimatförändringarna smyger sig på oss långsamt, i alla fall långsamt nog för att inte spontant ringa i våra alarmklockor, och även om de negativa konsekvenserna är kännbara här och nu kommer de mest dramatiska effekterna att inträffa många årtionden in i framtiden. Vidare bryr sig inte klimatet om nationsgränser utan kräver globala lösningar, med tillhörande problem vad gäller samarbete och brist på institutioner med tvångsmakt. Utsläppen av växthusgaser är dessutom en sidoeffekt av huvudsakligen helt »vanliga» beteenden, som inte drivs av någon illvilja utan av behovet av elektricitet, transporter, mat och så vidare. Klimatförändringarna utgör på sätt och vis, som den amerikanske filosofen Stephen Gardiner uttryckt det, en »perfekt moralisk storm». De utmanar inte bara vår förmåga att organisera oss politiskt utan också själva de moraliska och politiska teorier som vi ofta tar för givna.

Dessa frågor ligger bakom forskningsprogrammet »Klimatetik och framtida generationer», som löper under perioden 2018–2023 och som finansieras av Riksbankens Jubileumsfond. Ledaren för programmet är Gustaf Arrhenius (professor i praktisk filosofi vid Stockholms universitet och VD för Institutet för framtidsstudier). Krister Bykvist och Göran Duus-Otterström är biträdande projektledare. Programmet undersöker tre övergripande frågeställningar.

För det första undersöks grundläggande populationsetiska problem som klimatförändringarna väcker. Här kan nämnas inte bara det berömda icke-identitetsproblemet utan också frågor som hur storleken på befolkningen ska hanteras inom ramen för »cost-benefit analysis».

Om en effektiv klimatpolitik skulle leda till en mindre befolkning, skulle det vara positivt, negativt eller neutralt?

För det andra undersöks frågor som berör rättvis fördelning av klimatpolitikens kostnader inom och mellan generationer. Finns det till exempel skäl att få framtida generationer att stå för kostnaden i form av långfristiga lån? Och om förorenaren bör betala, hur avgör man om någon är en »förorenare» i den relevanta bemärkelsen?

För det tredje undersöks frågor som berör praktisk implementering. Vad vet vi om hur vanligt folk ställer sig till olika klimatåtgärder? Bryr de sig om människor i andra länder och i framtiden? Och givet att läget är akut och vi knappast har tid att invänta en eventuell moralfilosofisk konsensus, hur bör vi agera när vi är moraliskt osäkra?

Programmet, som nu börjar löpa mot sitt slut, har samlat ett stort antal forskare från olika discipliner för att besvara dessa frågor. Dessa forskare är spridda över många länder, men Institutet för framtidsstudier i Stockholm har tjänat som nav – den bas dit forskarna åkt för att i olika sammanhang presentera sitt arbete och diskutera idéer. Konsekvensen är att Institutet för framtidsstudier, liksom Stockholmsområdet mer generellt, har blivit världens ledande miljö för klimatetik.

Detta temanummer innehåller ett axplock av den forskning som bedrivits inom programmet. Vår ambition har varit att kunna publicera artiklar som inte bara ställer tankeväckande klimatetiska frågor utan också visar på programmets innehållsliga och metodologiska bredd.

I artikeln »Planetär ingenjörskonst och katastrofrisker» behandlar filosofen Orri Stefánsson frågan om »geoengineering» (även kallat klimatmanipulering), vilket är en samlingsterm för storskaliga tekniska ingrepp i klimatsystemet. Geoengineering är en kontroversiell idé eftersom det finns ett långt säkrare alternativ för att bromsa klimatförändringarna: att helt enkelt sänka utsläppen av växthusgaser. Vissa kritiker har därför gått så långt som att föreslå ett förbud mot att ens *forska* om geoengineering. Stefánsson angriper i sin artikel detta förslag. Hans tanke är att eftersom det är fullt tänkbart att vissa stater unilateralt börjar experimentera med geoengineering i takt med att klimatproblemet förvärras, så finns det starka skäl att redan nu forska om frågan ur olika perspektiv. Att inte ägna sig åt sådan forskning, menar Stefánsson, vore jämförbart med att som förälder inte diskutera droger med ens barn – det finns en risk att barnet testat droger

vare sig man vill eller inte, och då kan det vara bäst att ha diskuterat problemen på förhand.

Melinda Roberts behandlar i sin artikel »Sätter klimatförändringarna etiken på kollisionskurs med sig själv?» grundläggande populationsetiska frågor. Hennes tes är att den förlust som blott möjliga personer »erfar» genom att aldrig bringas till att existera är moraliskt irrelevant. Att formulera en plausibel teori på basis av denna så kallade personpåverkansintuition har dock visat sig vara en utmaning. Roberts föreslår i sin artikel en version av en sådan teori och försvarar den mot invändningar. Kontentan, menar Roberts, är att vi har goda skäl att bekämpa klimatförändringarna även om detta inte bäst skulle främja den totala mängden värde.

I artikeln »Hur bör vi känna inför klimatet?» undersöker filosofen Julia Mosquera tillsammans med psykologiforskaren Kirsti M. Jylhä lämpligheten hos våra olika känslor inför klimatförändringarna. Vissa känner skam och uppgivenhet, andra känner belåtenhet och hopp. Går det att säga att några känslor är lämpligare än andra? Jylhä och Mosquera undersöker normativa kriterier med vars hjälp detta skulle kunna avgöras. De menar att vad som är lämpligt att känna kan bero på det specifika objektet som känslan riktas mot. Det kan exempelvis vara lämpligt att känna en sak inför orsaken till klimatförändringarna (såsom ilska över rika människors utsläpp) medan det är lämpligt att känna en annan sak inför effekterna (såsom att gilla varmare somrar). Det kan även finnas instrumentella skäl att exempelvis känna hopp. Vissa känslotillstånd kan också tjäna vissa människor bättre än andra. Dessa känslomässiga oenigheter kan förvisso försvåra det samarbete som klimatarbetet kräver. Men, argumenterar författarna, genom att bättre förstå klimatkänslornas komplexa natur och normativa motivering kan dessa svårigheter mildras.

Karim Jebari argumenterar i artikeln »Individuell klimatpåverkan och individens ansvar» för att vi som individer inte har ett ansvar att dra ner våra individuella utsläpp. Det huvudsakliga skälet till detta, menar Jebari, är att våra handlingar varken kan bidra till eller förhindra att utsläpp äger rum. Detta beror i sin tur på att åtgärder vidtagna av mäktiga organisationer och institutioner, såsom exempelvis OPEC och EU, allt som oftast neutraliserar effekterna av våra individuella handlingar. Jebari menar dock att även om vi saknar ett utsläppsan-

svar, har vi en moralisk skyldighet att agera politiskt för att dessa institutioner förändras på ett sätt som är nödvändigt för att rädda klimatet.

Roger Crisp behandlar i sin text »Vore det så hemskt med utplåning?» frågan om hur vi moraliskt bör värdera mänsklighetens undergång. Klimatförändringarna skulle, om det vill sig riktigt illa, kunna hota människans fortlevnad. Och det är vanligt att tänka att detta – vår arts utplåning – vore katastrofalt ur moraliskt hänseende. Crisp reser dock några frågor kring den slutsatsen. För åtminstone vissa av oss innebär livet ett närmast obegripligt stort lidande. Det är därför inte uppenbart, menar Crisp, att utplåning skulle vara något dåligt toltalt sett. →

→ Planetär ingenjörskonst och katastrofrisker

H. Orri Stefánsson

1 Inledning

I TAKT MED att det verkar mindre sannolikt att mänskligheten lyckas begränsa växthusgasutsläppen tillräckligt för att hindra en klimatkatastrof har geoengineering, eller planetär ingenjörskonst (också kallad »klimatmanipulation»), allt oftare diskuterats som ett möjligt sätt att minska (och möjligen även backa tillbaka) den globala uppvärmningen. »Geoengineering» har definierats som »avsiktligt och storskaligt ingripande i jordens klimatsystem i syfte att motverka den globala uppvärmningen» (The Royal Society 2009: ix). Inom denna breda definition ryms många olika sätt att påverka klimatet; från storskalig plantering av träd till radikala och »science fiction»-liknande idéer, exempelvis att placera speglar i rymden för att hindra att solstrålar når jorden och därmed sänka den globala medeltemperaturen utan att minska mängden koldioxid i atmosfären.

I denna uppsats kommer jag fokusera på den typ av radikal geoengineering som i dagsläget verkar mest rimlig – eller kanske minst orimlig – nämligen att pumpa ut sulfatpartiklar i stratosfären. Denna åtgärd skulle ha en liknande effekt som att placera speglar i rymden: att minska antalet solstrålar som når jorden och därmed sänka temperaturen. Den största anledningen till att denna teknik diskuteras på större allvar (t. ex. av Keith 2013) än speglar i rymden är att vi redan har erfarenhet av att sulfatpartiklar i stratosfären påverkar temperaturen. Det är nämligen just det som händer vid mycket stora vulkanutbrott. Ett vulkanutbrott i Mount Pinatubo i Filippinerna år 1991 ledde exempelvis till att medeltemperaturen i världen sjönk nästan en halv grad under hela två år efteråt.

Geoengineering är dock långt ifrån oproblematiskt. Inte ens entusiaster rekommenderar att vi använder denna teknik inom den närmaste framtiden (se t.ex. Wagner 2021). Seriösa förespråkare för geoengineering erkänner dessutom att det vore *mycket* bättre om vi drog ner tillräckligt på växthusgasutsläppen för att inte behöva använda oss av denna radikala teknik (Crutzen 2006; Keith 2013). Frågan är bara *om* vi kommer dra ner tillräckligt mycket på utsläppen. Om inte, så kan vi bli tvungna att ta till geoengineering.

Vilka är problemen med geoengineering via utsläpp av sulfatpartiklar? Vissa problem känner vi ganska väl till. Utsläpp av sulfatpartiklar skulle inte minska mängden koldioxid (eller andra växthusgaser) i atmosfären utan »bara» påverka den globala medeltemperaturen, och skulle därför t.ex. inte förhindra den havsförurning som koldioxiden orsakar (Williamson and Turley 2012). Dessutom skulle utsläpp av sulfatpartiklar göra ozonskiktet ännu tunnare.¹ Den riktigt stora svårigheten med att använda radikal geoengineering är dock osäkerheten, det vill säga det vi inte vet. Exempelvis vet vi inte om den internationella politiska ordningen skulle klara av styrningen och koordineringen av ett sådant enormt projekt. På grund av detta har vissa oroat sig för det de kallar en »avslutningschock» (se t.ex. McKinnon 2020; Nicholas 2021). Om vi har manipulerat klimatsystemet genom utsläpp av sulfatpartiklar en längre tid, men sedan av någon anledning plötsligt slutar göra det (t.ex. på grund av krig eller en ekonomisk kris), så skulle den globala temperaturen stiga mycket snabbt. Detta skulle ha extrema konsekvenser eftersom samhällen, djur, och ekosystem då omöjligen skulle hinna anpassa sig.

Till detta kommer det faktum att vi inte känner till alla möjliga konsekvenser av geoengineering. Som David Keith, den i dag kanske mest kända förespråkaren för forskning om geoengineering, påpekar är de största riskerna med geoengineering exempel på det den tidigare amerikanske försvarsministern Donald Rumsfeld kallade för »unknown unknowns»,² det vill säga sådant som vi inte vet att vi inte vet (Keith 2013: 72).³ Sulfatutsläpp på den skala och under den tid som krävs för att motverka en klimatkatastrof är något vi aldrig tidigare skådat. Som Keith påpekar har vi därför mycket goda skäl att tro att sådana utsläpp skulle kunna leda till konsekvenser som vi inte ens har föreställt oss (se också Steele and Stefánsson 2021). Men på grund av

avslutningschocken skulle det vara mycket problematiskt att avsluta geoengineering abruptt om dessa oförutsedda konsekvenser visar sig vara katastrofala.

Med tanke på dessa risker tycks det rimligt att dra slutsatsen att sunt försiktighetstänkande talar emot geoengineering (se t.ex. Hartzell-Nichols 2012). Vissa går emellertid längre och hävdar att riskerna med geoengineering talar emot *forskning* om geoengineering. Den kanske mest inflytelserike filosofen som argumenterar för denna ståndpunkt är Stephen Gardiner (2011: kap. 10). Det kan exempelvis finnas skäl att tro att om vi lägger mycket fokus på geoengineering så stänger vi – medvetet eller omedvetet – dörren till den lösning som alla är överens om vore mycket bättre, nämligen att vi radikalt drar ner på växthusgasutsläppen. Forskning om geoengineering ökar därför risken för att vi i framtiden blir tvungna att använda denna teknik; och eftersom denna teknik är för riskabel, hävdar motståndarna, så borde vi inte ägna oss åt forskning om geoengineering. Jag återkommer till detta argument i avsnitt tre. Först vill jag dock säga några ord till försvar för försiktighetstänkandet vad gäller geoengineering.

2 Risker med geoengineering

MEN BORDE VI verkligen vara så försiktiga eller obenägna att ta risker när det gäller nya tekniker som geoengineering? Geoengineering skulle ju också kunna leda till *positiva* »unknown unknowns», det vill säga bra och möjligen även fantastiska utfall som vi inte föreställt oss. Dessutom verkar geoengineering vara ett mycket billigt sätt att motverka den globala uppvärmningen (jag förklarar varför senare i uppsatsen). Varför inte att ta chansen och satsa på en teknik som möjligen löser vår tids största problem utan att vi behöver försämra vår levnadsstandard genom att t.ex. minska vår konsumtion?

Ett rimligt svar är att vi bör vara ganska obenägna att ta risker med framtida generationers hälsa och välfärd. Speciellt bör vi vara extremt försiktiga när det gäller alternativ som skulle kunna ha katastrofala konsekvenser och till och med hota mänsklighetens överlevnad. Detta är något många filosofer – och, tror jag, folk i allmänhet – håller med om. Exempelvis säger Lauren Hartzell-Nichols i en kritisk diskussion om geoengineering att:

Om det är något vi är skyldiga [...] framtida generationer så är det att vi har en *prima facie* skyldighet att vidta försiktighetsåtgärder gentemot förutsebara katastrofer. [...] Vi bör åtminstone vidta försiktighetsåtgärder mot de absolut värsta utfallen [för framtida generationer], nämligen de som vore katastrofala (Hartzell-Nichols 2012: 161, min översättning).

Vi kan ta ett enkelt men abstrakt exempel för att illustrera intuitionen bakom Hartzell-Nichols påstående. Låt oss föreställa oss att vi står inför följande situation. Om vi inte tar drastiska åtgärder mot klimatförändringarna kommer framtida generationer i genomsnitt ha det sämre än oss. Den tekniska och ekonomiska utvecklingen kommer fortsätta, men klimatförändringarna leder till massförflyttning av människor och produktion med medföljande välfärdsförluster, politisk instabilitet, och så vidare. Vi kan dock välja ett lotteri som antagligen gör att framtida generationer kommer ha det bättre än oss, även om det finns en risk att lotteriet gör så att framtida generationer kommer att ha det mycket sämre än vi har det. Problemet är att vi inte kan kvantifiera hur mycket bättre eller sämre de kan komma att ha det, och vi känner inte till sannolikheterna för dessa möjliga utfall. Ska vi ta risken?

När vi tänker på sådana abstrakta alternativ tycker nog de flesta att vi inte borde ta risken. Men notera att man skulle kunna karakterisera det val vi står inför gällande geoengineering ungefär på det sätt som beskrivs ovan: om vi inte agerar kommer framtida generationer att få det sämre än vi har det; om vi använder oss av geoengineering så är det sannolikt att framtida generationer kommer ha det bättre än oss men det är möjligt att de kommer ha det mycket sämre; men mer exakt kan vi knappast beskriva detta alternativ. Därför verkar det rimligt att dra slutsatsen att geoengineering i dagsläget är alldeles för riskabelt, trots att det skulle kunna förhindra en klimatkatastrof.

3 Forskning om geoengineering

VAD SKA VI då säga om *forskning* om geoengineering? Som jag tidigare nämnt finns en oro för att forskning och ökad medvetenhet kring geoengineering gör allmänheten och beslutsfattare mindre villiga att vidta de åtgärder som krävs för att minska växthusgasutsläpp (se t. ex. The Royal Society 2009). Om denna empiriska fråga råder dock de-

lade meningar. Studier verkar visa att allmänheten inte blir mindre benägna att acceptera kostnader för att motverka klimatförändringarna av att höra talas om geoengineering (Austin och Converse 2021; Hart et al. 2022). Men det kan ändå finnas skäl att tro att ytterligare forskning om geoengineering gör användning av tekniken mer sannolik. I en tidig uppsats om etiska frågor kring geoengineering nämner Dale Jamieson två skäl till att mer forskning om geoengineering kan leda till att denna teknik används även om den visar sig vara skadlig. För det första »verkar vi ha ett kulturellt imperativ som säger att om något kan göras så bör det göras». För det andra så finns det en risk att forskningsprogram kring en teknik leder till grupper som lobbar för tekniken, även om den visar sig ha skadliga konsekvenser (Jamieson 1996: 333, min översättning).

I diskussionen som följer kommer jag sätta en parentes kring frågan om sambandet mellan forskning om geoengineering och sannolikheten att vi kommer använda oss av denna teknik. I stället kommer jag presentera och kort utvärdera ett ganska enkelt – men mycket spekulativt – argument, som så vitt jag vet inte tidigare diskuteras. Detta argument påstår att eftersom vi bör försöka undvika katastrofala utfall så har vi ett starkt moraliskt skäl att uppmuntra forskning och offentligt samtal om geoengineering, inte för att undvika katastrofer på grund av global uppvärmning, utan för att undvika de värsta utfallen av misslyckade geoengineering-experiment. En viktig premis i detta argument är att eftersom geoengineering verkar vara ett mycket billigt och extremt snabbt sätt att sänka den globala medeltemperaturen, och kunskapen redan finns för att utföra storskaliga geoengineering-experiment (Keith 2013; Wagner 2021), så är det fullt möjligt att en enskild stat eller en liten grupp stater kommer att försöka använda sig av denna teknik oavsett om världssamfundet går med på det och tidigare än optimalt.

Vad menas med att geoengineering är en »snabb» teknik? Det är lättast att förstå detta påstående om en jämför geoengineering med det som skulle lösa det underliggande problemet, det vill säga att minska utsläppen av växthusgaser. Även om vi helt lyckas eliminera netto-positiva växthusgasutsläpp skulle det ta århundraden innan temperaturen på allvar började sjunka. Anledningen är att koldioxid stannar kvar så länge i atmosfären efter att den släpps ut.⁴ Med storskalig

geoengineering via utsläpp av sulfatpartiklar skulle vi däremot kunna sänka den globala temperaturen inom några månader eller möjligtvis veckor. Inget vi kan göra för att påverka den globala temperaturen har lika snabb effekt som att blockera solstrålar från att nå jorden (Wagner 2021: 15).

Men i vilken bemärkelse är geoengineering billigt? Ett geoengineeringprojekt för att motverka den uppvärmning som annars spås inträffa detta århundrade uppskattas kosta åtta miljarder dollar per år (McClellan et al. 2012).⁵ Det kan jämföras med att 29 länder innevarande år (2022) förväntas spendera mer än 10 miljarder dollar var endast på sin militär.⁶ (Sverige förväntas spendera 6,3 miljarder dollar.) Listan toppas förstås av USA, vars militära budget 2022 är 750 miljarder dollar, vilket motsvarar ett globalt geoengineeringprojekt i över 90 år. Det finns många länder i världen som har kapacitet att själva bekosta ett globalt geoengineeringprojekt utan större problem.⁷ En annan och möjligen mer relevant jämförelse är den välkände klimatekonomen Nicholas Sterns uppskattning att det årligen skulle kosta 2 procent av världens BNP att dra tillräckligt mycket ner på växthusgasutsläppen.⁸ Det motsvarar en biljon dollar per år, vilket är hela 125 gånger dyrare än ett geoengineeringprojekt som är avsett att motverka den uppvärmning som annars spås inträffa detta århundrade.

På grund av detta har Martin Weitzman (2015) kallat geoengineering för ett »free driver problem», en term som på svenska skulle kunna översättas som ett »gratiskjutsproblem».⁹ De flesta känner nog till idén om ett »free rider problem», det vill säga ett snålskjutsproblem, och att klimatförändringarna är ett exempel på detta. Det är dyrt för enskilda nationer och individer att sänka utsläppen men nyttan av att sänka utsläppen tillkommer alla. Detta kan förväntas leda till att varje nation och individ bidrar mindre än optimalt till utsläppsminskningen – det vill säga, de släpper ut mer växthusgaser än de skulle gjort om de var tvungna stå för hela kostnaden av utsläppen själva – och hoppas istället kunna åka snålskjuts på andras bidrag. Detta är ju i grova drag precis det vi har upplevt.

Gratiskjutsproblem däremot innebär att aktörer har en tendens att bidra *för mycket*. Geoengineering är ett gratiskjutsproblem eftersom det är relativt billigt för många nationer att minska (och även helt backa tillbaka) den globala uppvärmningen med sådan teknik, men

konsekvenserna (både bra och dåliga) skulle inte begränsas till den eller de nationer som stod för projektet. Här blir utmaningen att förhindra att aktörer ägnar sig åt alltför riskabel geoengineering, snarare än att (som i snålskjutsproblemet) se till att var och en drar sitt strå till stacken.

Det faktum att geoengineering är ett gratis skjutsproblem kan förväntas leda till att någon experimenterar med geoengineering. (Det är just därför som geoengineering kanske är *för* billigt, precis som växthusgasutsläpp.) Som Weitzman (2015: 1053–1054) påpekar är det t. ex. inte helt osannolikt att när Bangladesh hotas av översvämning, eller när Indiens jordbruk börjat lida mycket på grund av uppvärmningen,¹⁰ så kommer regeringen i något eller några av dessa länder känna en så stor press att vidta handlingskraftiga åtgärder att de bestämmer sig för att unilateralt experimentera med geoengineering, det vill säga använder sig av denna teknik utan att förankra det i det internationella samfundet. Dessutom är det inte osannolikt att de som upplever de värsta konsekvenserna av klimatförändringarna frestas använda geoengineering *alltför tidigt*, det vill säga tidigare än vad som vore optimalt med tanke på behovet att utforska vilken teknik och styrningsform är minst riskabel. Det faktum att många av de länder som drabbas hårdast av klimatförändringarna har kapaciteten att agera unilateralt ökar rimligtvis risken för att de agerar trots att osäkerheterna kring geoengineering fortfarande är för stora ur mindre drabbade länders perspektiv.

Det finns alltså förståeliga och någorlunda förutsägbara politiska processer som skulle kunna leda till att ett eller flera länder ägnar sig åt geoengineering alltför tidigt och utan omvärldens samtycke. Men vad är sannolikheten för att detta sker? Det är förstås omöjligt att säga med säkerhet, och antagligen inte meningsfullt att försöka gissa. Men vi kanske inte behöver uppskatta den sannolikheten för att kunna dra normativa slutsatser. I en uppsats om geoengineering och problemet med avslutningschocker skriver Catriona McKinnon (2020: 594) att den relevanta frågan inte är *hur sannolikt* det är att stater och andra aktörer lyckas samarbeta för att undvika sådana chocker utan snarare om det finns »välkända politiska, sociala och ekonomiska mekanismer som skulle kunna leda till en avslutningschock» vars förutsättningar »ackumulerar».¹¹ Dessa frågor kan vi enkelt tillämpa på *alltför tidig*

geoengineering: finns det välkända politiska, sociala och ekonomiska mekanismer som skulle kunna leda till alltför tidig geoengineering? Och ackumulerar förutsättningarna för dessa mekanismer?

Svaret på båda frågorna verkar utan tvekan vara »ja». Det är inte svårt att förstå de politiska och sociala processer som skulle kunna leda till ett alltför tidigt experimenterande med geoengineering, t. ex. hur desperata politiker skulle kunna ta till dessa medel för att visa att de tar inhemska klimatkatastrofer på allvar. Och uppenbarligen ackumulerar förutsättningarna för dessa processer. Mängden växthusgaser i atmosfären fortsätter öka och frekvensen av skadliga väderhändelser såsom värmeböljor, översvämningar och orkaner likaså.

Vi borde alltså ta förekomsten av unilaterala och alltför tidiga experiment med geoengineering på allvar. Vilka normativa implikationer har detta? Uppenbarligen borde vi försöka se till att klimatförändringarna inte blir så katastrofala att någon eller några stater ser sig tvungna att ta till unilaterala geoengineering innan tekniken har utforskats tillräckligt. Dessutom borde det globala samarbetet stärkas för att öka sannolikheten att stater inte agerar ensamma även om de känner sig pressade. De som kan påverka i dessa avseenden är först och främst politiker och tjänstemän.

Men jag skulle också vilja hävda att risken för alltför tidig geoengineering innebär att forskning om geoengineering bör bedrivas och att de som styr forskningspolitik och forskningsfinansiering bör uppmuntra detta. Det bör bedrivas inte bara naturvetenskaplig forskning om geoengineering utan också forskning om t. ex. etiska och politiska aspekter kring styrningen av denna teknik. Dessutom bör vi försöka se till att vi globalt för en öppen och offentlig diskussion om geoengineeringens möjligheter och risker, grundad i resultaten från denna forskning.

Som jag tidigare nämnde verkar det rimligt att vi har speciella skyldigheter att försöka undvika katastrofala konsekvenser. Geoengineering såsom storskaliga sulfatpartikelutsläpp kan ha extrema globala konsekvenser, både skadliga och fördelaktiga. Det verkar oundvikligt att även *lyckad* geoengineering leder till att nederbörd minskar i vissa områden, men frågan är exakt hur negativt detta skulle påverka exempelvis jordbruket i dessa områden. Det finns till exempel en oro för att de sydasiatiska och östasiatiska monsunerna kan störas av storska-

lig geoengineering (Hamilton 2019). Detta skulle förstås påverka en stor mängd människor mycket negativt, och om dessa personer inte kompenseras och får hjälp att komma på fötterna igen så finns det en uppenbar risk för allvarliga konflikter och strider. Till detta läggs risken för möjliga utfall vi inte känner till, det vill säga »unknown unknowns».

Vi får därför hoppas att om någon får för sig att experimentera med geoengineering, så har vi redan hunnit forska tillräckligt mycket om vilken form av geoengineering som innebär minst risk för dessa och andra katastrofala konsekvenser, och vilken typ av institutioner och strukturer som har störst möjlighet att styra geoengineering på ett sätt som minskar riskerna för avslutningschocker, världskrig, och andra katastrofala konsekvenser. Dessutom är det förstås möjligt att forskning om geoengineering visar att risken denna teknik innebär absolut inte går att rättfärdiga.

Men varför tro att forskningsresultat och offentligt samtal skulle påverka de relevanta beslutsfattarna? Även om det finns risk för att någon eller några stater börjar experimentera med geoengineering tidigare än vad som vore optimalt, så skulle dessa stater rimligtvis inte använda metoder som forskningen visat är extra riskabla. Trots allt vore det inte en illvilja mot mänskligheten som skulle få dessa stater att agera utan snarare deras medborgares berättigade oro och frustration över klimatförändringarnas negativa konsekvenser. Vi kan därför utgå från att dessa beslutsfattare skulle välja den teknik och styrning som forskningen visat vara minst riskabel i förhållande till den förväntade nyttan, och att de inte skulle använda geoengineering alls om forskningen visar att det inte är någon lösning på klimatkrisen.

Detta betyder förstås inte att mer forskning om geoengineering alltid är bättre. Det finns ju många andra viktiga ämnen att forska om. Den förväntade nyttan av forskning av geoengineering måste därför förstås jämföras med alternativkostnaden. Dessutom är det möjligt att forskning om geoengineering kräver en reglering som inte krävs för annan forskning. Exempelvis argumenterar McKinnon (2019) för att regleringen av forskning om geoengineering bland annat bör innehålla bestämmelser om att forskningen omedelbart upphör om den ser ut att leda till »lock in», det vill säga ett scenario där geoengineering används inte för att tekniken är så gynnsam för klimatet utan snarare

för att det är så kostsamt att ändra på kursen. Men trots dessa förbehåll skulle jag vilja hävda att risken för unilateralt experimenterande med geoengineering ger oss ett starkt moraliskt skäl att prioritera både natur- och samhällsvetenskaplig forskning om geoengineering, både för att minska risken att användningen av denna teknik får katastrofala konsekvenser och för att minska risken för att den används över huvud taget om den inte fungerar som tänkt.

4 Slutord

DET ÄR KANSKE värt att betona att mycket av det jag sagt är väldigt spekulativt. Jag har sagt att det finns lättförstådda politiska och sociala mekanismer som skulle kunna leda till unilateralt och alltför tidigt experimenterande med geoengineering, men jag kan inte påstå mig veta hur sannolikt detta är. Jag har dessutom utgått ifrån att forskning om geoengineering skulle kunna blotta de mest riskabla teknikerna och styrformerna och att beslutsfattare skulle ta denna kunskap i beaktande. Jag kan förstås inte påstå att jag vet att detta skulle hända. Men jag har svårt att se att en diskussion om etiska, politiska, och sociala aspekter av geoengineering kan vara annat än spekulativ. Vi pratar om en teknik utan motsvarighet. Radikal geoengineering innebär ett ingrepp i naturliga processer på en skala vi aldrig tidigare skådat och utgör ett politiskt projekt utan förlagor. Om en inte tillåts vara spekulativ när en diskuterar dessa aspekter av geoengineering går de nog inte att diskutera överhuvudtaget.

Jag skulle vilja avsluta denna uppsats med en (kanske inte helt perfekt) analogi. De som är skeptiska till geoengineering borde kanske förhålla sig till diskussionen om denna teknik på samma sätt som föräldrar förhåller sig till diskussionen med deras barn om rekreationsdroger. De flesta av oss tycker nog att det vore allra bäst om våra barn aldrig experimenterade med droger. Därför kan det vara frestande att inte alls diskutera rekreationsdroger med dem. Men vi borde vara medvetna om att sannolikheten är stor att de vid något tillfälle kommer tycka att det vore spännande att experimentera med droger. Innan den tidpunkten inträffar är det nog bra om vi haft en ärlig dialog om nyttan och riskerna med rekreationsdroger. På samma sätt vore det nog allra bäst om inget eller inga länder unilateralt bestämde sig

för att experimentera med storskalig geoengineering inom närmaste framtid. Därför kan det verka frestande att försöka tysta ner all offentlig diskussion om geoengineering. Men som Weitzman (2015: 1064) påpekar är »geoengineering [...] helt enkelt för billig och frestande för att idén ska försvinna från den offentliga debatten». Innan någon eller några nationer kommer fram till att de har tillräckligt lite att förlora för att börja experimentera med geoengineering, så vore det nog klokt att grundligt ha genomlyst denna teknik, för att minska sannolikheten för de värsta tänkbara utfallen. →

H. Orri Stefánsson är professor i praktisk filosofi vid Stockholms universitet samt verksam som Pro Futura Scientia Fellow vid Swedish Collegium for Advanced Study och forskare på Institutet för framtidsstudier.

Noter

1. Utsläpp av kalcitpartiklar skulle möjligen kunna påverka medeltemperaturen utan att förstöra ozonskiktet (Keith et al. 2016), men för denna teknik saknas naturliga experiment till skillnad från utsläpp av sulfatpartiklar. Osäkerheten kring effekterna av att släppa ut kalcitpartiklar är därför ännu större än osäkerheten vid utsläpp av sulfatpartiklar.
2. Rumsfeld använde dessa begrepp under en berömd pressträff som handlade om bland annat (bristen på) evidens för att Iraks regering försåg terroristgrupper med massförstörelsevapen.
3. Geoengineeringentusiasten Gernot Wagner når en liknande slutsats (Wagner 2021: 66).
4. Se närmare här: <https://www.carbonbrief.org/explainer-will-global-warming-stop-as-soon-as-net-zero-emissions-are-reached/>.
5. Enligt Wagner (2021: 21) håller de flesta bedömare med om att ett projekt som detta skulle kosta mindre än 10 miljarder dollar per år.
6. Se t. ex. här: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/military-spending-by-country>.
7. Följande tio länder har alla militära budgetar för 2022 som motsvarar ett globalt geoengineeringprojekt i över 10 år: USA, Kina, Saudiarabien, Indien, Storbritannien, Tyskland, Japan, Ryssland, Sydkorea, Frankrike.
8. Enligt »Stern review» (Stern 2006) skulle det kosta 1 % av världens BNP att dra tillräckligt mycket ner på växthusgasutsläpp för att undvika

de värsta konsekvenserna. Redan två år senare hade Stern fördubblat sin uppskattning, till 2 % av världens BNP (Jowit och Wintour 2008).

9. Termen »free driver problem» verkar först ha använts av Wagner och Weitzman i en populärvetenskaplig essä i *Foreign Policy* (Wagner och Weitzman, 2012). Schelling (1996) hade dock tidigare påpekat denna olikhet mellan å ena sidan geoengineering och å andra sidan klimatförändringar.

10. Ett färskt avsnitt av BBC:s podcastserie *The Inquiry* frågade t. ex. om det redan blivit för varmt i Indien och belyste frustrationen många indier känner över att andra länder inte gör mer för att motverka den globala uppvärmningen. (BBC, 30:e juni 2022, <https://www.bbc.co.uk/programmes/w3ct39t4>.)

11. McKinnons resonemang är inspirerat av Shue (2010).

Referenser

- AUSTIN, M. M. K. och CONVERSE, B. A. (2021) »In Search of Weakened Resolve: Does Climate-Engineering Awareness Decrease Individuals' Commitment to Mitigation?», *Journal of Environmental Psychology*, 78, 101690.
- CRUTZEN, P. J. (2006) »Albedo Enhancement by Stratospheric Sulfur Injections: A Contribution to Resolve a Policy Dilemma?», *Climate Change*, 77, ss. 211–219.
- GARDINER, S. M. (2011) *A Perfect Moral Storm. The Ethical Tragedy of Climate Change*. Oxford: Oxford University Press.
- HAMILTON, C. (2019) »Could Geoengineering Cause a Climate War?», *Science Focus*. Tillgänglig via: <https://www.sciencefocus.com/planet-earth/could-geoengineering-cause-a-climate-war/> (besökt 4:e juli 2022).
- HART, P. S. et al. (2022) »Moral Hazard or Not? The Effects of Learning About Carbon Dioxide Removal on Perceptions of Climate Mitigation in the United States», *Energy Research & Social Science*, 89, 102656.
- HARTZELL-NICHOLS, L. (2012) »Precaution and Solar Radiation Management», *Ethics, Policy & Environment*, 15, ss. 158–171.
- JAMIESON, D. (1996) »Ethics and Intentional Climate Change», *Climate Change*, 33, ss. 323–336.
- JOWIT, J. och WINTOUR, P. (2008) »Cost of Tackling Global Climate Change Has Doubled, Warns Stern», *The Guardian*, 26:e juni. Tillgänglig via: <https://www.theguardian.com/environment/2008/jun/26/climatechange.scienceofclimatechange> (besökt 4:e juli 2022).
- KEITH, D. (2013) *A Case for Climate Engineering*, Cambridge: The MIT Press.
- KEITH, D., WEISENSTEIN, D., JOHN, D., och KEUTSCH, F. (2016)

- »Stratospheric Solar Geoengineering Without Ozone Loss», *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 113, ss. 14910–14914.
- MCCLELLAN, J., KEITH, D., och APT, J. (2012) »Cost Analysis of Stratospheric Albedo Modification Delivery Systems», *Environmental Research Letters*, 7, 034019.
- MCKINNON, C. (2019) »Sleepwalking Into Lock-In? Avoiding Wrongs to Future People in the Governance of Solar Radiation Management Research», *Environmental Politics*, 28, ss. 441–459.
- MCKINNON, C. (2020) »The Panglossian Politics of the Geoclique», *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 23, ss. 584–599.
- NICHOLAS, K. (2021) *Under the Sky We Make. How to Be Human In a Warming World*, New York: G.P. Putnam's Sons.
- The Royal Society (2009) *Geoengineering the Climate: Science, Governance and Uncertainty*, RS Policy Document 10/09, London: The Royal Society.
- SHELLING, T. (1996) »The Economic Diplomacy of Geoengineering», *Climatic Change*, 33(3), ss. 303–307.
- SHUE, H. (2010) »Deadly Delays, Saving Opportunities: Creating a More Dangerous World?», i: Gardiner, Stephen M., Caney, Simon, Jamieson, Dale, och Shue, Henry (red.) *Climate Ethics: Essential Readings*, Oxford: Oxford University Press.
- STEELE, K., och STEFÁNSSON, H. O. (2021) *Beyond Uncertainty. Reasoning with Unknown Possibilities*, Cambridge: Cambridge University Press.
- STERN, N. (2006) *Stern Review on the Economics of Climate Change*, London: HM Treasury.
- WAGNER, G. (2021) *Geoengineering: The Gamble*, Cambridge: Polity Press.
- WAGNER, G., och WEITZMAN, M. L. (2012) »Playing God», *Foreign Policy*, oktober 24. Tillgänglig via: <https://foreignpolicy.com/2012/10/24/playing-god> (besökt 4:e juli 2022).
- WEITZMAN, M. L. (2015) »A Voting Architecture for the Governance of Free-Driver Externalities, With Application to Geoengineering», *The Scandinavian Journal of Economics*, 117, 1049–1068.
- WILLIAMSON, P. och TURLEY, C. (2012) »Ocean Acidification In a Geoengineering Context», *Philosophical Transactions of the Royal Society*, 370, ss. 4317–4342.

→ Sätter klimatförändringarna etikerna på kollisionskurs med sig själv?

M. A. Roberts (översättning av Margareta Krause)

1 Artikelns upplägg

SYFTET MED DENNA artikel är att dra upp konturerna till en intuitiv etik för klimatförändringarna. Det verkar lätt, eller hur? Vi bara listar våra intuitioner och ser hur de kan appliceras på frågor som rör klimatförändringarna – eller miljön eller fördelningen av resurser eller hållbarhet. Men det finns ett aber här. En närmare granskning av våra intuitioner kommer, som vi ska se, avslöja att de verkar oförenliga med varandra. Dessa intuitioner omfattar *maximeringsintuitionen* som säger att (allt annat lika) något blir moraliskt bättre om det innebär att det blir bättre för människor. Men bland intuitionerna ingår även en tydlig *existensintuition*, d.v.s. idén om att (allt annat lika) det inte gör saker och ting moraliskt bättre att få en person att existera, oavsett denna existens värde.

En del teoretiker verkar mena att det enda logiska är att förkasta den ena eller den andra av dessa intuitioner. Som jag ser det krävs det dock ett annat tillvägagångssätt om vi vill utforma en intuitiv etik för klimatförändringarna. Det handlar om att erkänna maximeringsintuitionen men att vara införstådd med att denna intuition inte utesluter utan snarare ska dämpas av existensintuitionen. Som jag ser det kan vi, med viss ansträngning, förlika de båda intuitionerna med varandra.

Jag anser att en sådan förlikning måste göras snarast möjligt. För enligt populationsetiken – som detta ämne har utvecklats under de senaste årtiondena – måste vi först och främst främja vad som verkar vara en oändlig samling *maximerande* värden, värden som driver oss att, så länge solen fortsätter att möjliggöra liv, få ständigt fler människor att existera. I skarp kontrast till detta innebär klimatetiken

– som detta mer interdisciplinära fält har utvecklats under de senaste åren – att vi måste trygga våra *existentiella* värden och därmed (givet andra allmänt erkända moraliska principer) att vi ska undvika det ytterligare tryck på klimatet och på jordens naturresurser som förutspås bli resultatet av en snabbt ökande befolkning och därmed att undvika ytterligare lidande för alla de människor som existerar nu eller som någon gång kommer att existera.

Att hävda att vi, vid sidan av våra maximerande värden, har vissa existentiella värden kan nog framstå som kontroversiellt. I avsnitt 2 nedan skissar jag därför på ett scenario (som jag kallar *basfallet*) som jag tror är övertygande i detta hänseende. Avsnitt 3 ägnar jag åt att förlika de två typerna av värde. Den princip som jag anser är central för förlikningen har sin grund i det som ofta kallas *personpåverkans-intuitionen* (»the person-affecting intuition»). Denna intuition är välkänd, men den är också ytterst ifrågasatt. Min egen åsikt är att den kritik den fått i mångt och mycket beror på att den har formulerats på ett dåligt sätt. Ett syfte med denna artikel är således att bidra med en bättre formulering av den underliggande intuitionen. För att undvika förvirring kommer jag att ge den formulering som jag föreslår här ett helt annat namn: *existensvillkoret* (*EV*). I avsnitt 4 tar jag upp två invändningar mot *EV*. Slutsatsen presenteras sedan i avsnitt 5.

2 Varför vi behöver väga samman maximerande värden mot existentiella

HUR BERÄKNAR VI kostnaderna för klimatförändringarna?¹ Det verkar stå klart att ett argument mot en given klimatpolitik är att politiken kan antas orsaka lidande för kommande generationer på grund av de sjukdomar, den fördrivning och den utarmning av naturresurser som en betydande global temperaturhöjning kommer att medföra. Det verkar finnas mycket som talar för en politik som skulle innebära en markant minskning av lidandet för framtidens människor.

Men låt oss nu anta att en snabb befolkningsökning utgör en viktig bidragande faktor till den globala temperaturhöjningen och att den klimatpolitik som övervägs skulle *begränsa* befolkningsstillväxten långt in i framtiden. Låt oss kalla detta en »proaktiv politik för befolkningsbegränsning». Under en sådan politik kommer många människor, som

mycket väl kunde ha existerat under en status quo-politik, aldrig någonsin att existera. Dessa människor skulle inte lida i egentlig mening av att de inte existerar. Vi bör dock ändå se deras icke-existens som en sorts *förlust*. Oavsett vad vi kallar det (förlust, skada) innebär det att för var och en av dessa personer har det som gör livet så värdefullt för levande personer *reducerats till noll*. Vi kan säga att den *välbefinnandenivå* som dessa personer skulle kunna ha uppnått om en status quo-politik hade förts har reducerats till noll.²

Bland populationsetiker verkar den dominerande inställningen vara att sådana förluster, d.v.s. förluster av människor som skulle förbli blott möjliga (»merely possible») med en proaktiv politik för befolkningsbegränsning, talar emot en sådan politik. På samma sätt som den förlust som ett framtida barn drabbas av på grund av en status quo-politik talar emot denna politik, så innebär den förlust som ett *potentiellt* framtida barn drabbas av när detta barn på grund av en befolkningsbegränsningspolitik aldrig existerar överhuvudtaget ett argument mot *den* politiken. I båda fallen har vi att göra med en förlust i maximerande värde.

Enligt den dominerande inställningen är det således så att de förluster som drabbar framtida människor som kommer att existera och lida under något av politikalternativen måste vägas mot de förluster som drabbar (men aldrig upplevs av) de framtida människor som aldrig kommer att existera under den alternativa politiken. Av dessa två vore således den moraliskt korrekta politiken den som leder in oss på vägen mot den minst dåliga framtiden, d.v.s. den *bästa* framtiden. Den *totalutilitaristiska* principen, med eller utan någon smärre modifiering, skulle kunna användas för att bestämma vilken framtid detta skulle vara.

Klimatetiken erbjuder däremot ett annat perspektiv – och det är här som jag ser våra existentiella värden komma in i bilden. Klimatetiken hävdar att den sorts förlust som kommer av att aldrig ha existerat under en proaktiv politik för befolkningsbegränsning inte talar emot den politiken överhuvudtaget. Om en sådan politik hypotetiskt sett är det som maximalt skyddar *existerande* och *framtida* människor mot lidande spelar det ingen roll hur många människor som aldrig kommer att existera under denna politik. Det är den politiken som vi självklart bör välja.

Det är därför vi kan säga att populationsetiken och klimatetiken kolliderar med varandra. För att undvika en sådan konflikt – menar

jag – måste vi förstå *hur* våra maximerande värden dämpas av våra existentiella värden: den ena uppsättningen värden måste förlikas eller förenas med den andra.

Vi kan förstås inte bara *säga* detta. Vi måste *göra* det. Låt mig börja med att konstatera att det inte finns något som helst skäl att tro att vi inte kan bedöma om människors *förluster* är av moralisk vikt eller inte.³ Den förlust som en människa drabbas av genom att aldrig existera överhuvudtaget är väsensskild från den förlust som en människa drabbas av genom att existera med lägre välbefinnande än hon skulle kunna ha haft. I båda fallen är det fråga om en förlust. I detta sammanhang tillstår jag således att ett sätt att förbättra för människor är att se till att de får en existens som är värd att ha samt att icke-existens utgör en förlust för dessa människor. Av detta följer dock inte att dessa förluster är av samma moraliska vikt. Med hänvisning till våra maximerande värden kan vi vara överens om att den ena sortens förlust helt klart är av moralisk vikt, samtidigt som vi hävdar – nu med hänvisning till våra existentiella värden – att den andra sortens förlust helt saknar moralisk vikt. Den version av existensintuitionen som jag kommer att introducera senare stöder just en sådan uppfattning.

Som påpekats tidigare kan det framstå som kontroversiellt att påstå att vi, vid sidan av våra maximerande värden, faktiskt också har vissa existentiella värden. *Basfallet* (tabell 1) ger dock tydligt stöd för ett sådant påstående.⁴ Här har en person *p* ett rätt miserabelt liv i en möjlig framtid *f*₁ givet ett val *v*₁. Låt oss anta att *p* i *f*₁ har en välbefinnandenivå som råkar ligga på exakt noll. Och låt oss nu tillägga att *p*:s mycket låga välbefinnandenivå i *f*₁ skulle kunna ha undvikits om någon agent hade valt *v*₂ i stället för *v*₁, vilket i så fall skulle ha resulterat i *f*₂ i stället för *f*₁.

Tabell 1: *Basfallet*

	<i>v</i> ₁	<i>v</i> ₂	<i>v</i> ₃
sannolikhet	1	1	1
välbefinnande	<i>f</i> ₁	<i>f</i> ₂	<i>f</i> ₃
+10		p	q
+0	p, q*	q*	p

Kommentar: Här och genomgående är v_1 , v_2 etc. olika val och f_1 , f_2 etc. möjliga utfall eller världar eller *framtider* som kan uppnås vid ett givet val med en viss grad av sannolikhet utifrån den information som agenterna har tillgång till just före valet görs. Varje tabell innehåller samtliga val som agenterna har tillgång till och de framtider som finns tillgängliga vid dessa val. (Jag kommer att utveckla begreppet *tillgänglighet* i avsnitt 3 nedan.) Ingen annans välbefinnande eller existens står på spel än de personer som redovisas i tabellen. Fet stil betyder att den angivna personen existerar eller kommer att existera, medan kursiv stil* betyder att personen aldrig existerar i den angivna framtiden.

Vi tänker oss nu en viss person q som aldrig existerar i f_1 eller f_2 skulle haft ett liv som helt klart är värt att leva i f_3 . Vi är överens om att den icke-existerande q :s välbefinnandenivå ligger på o i f_1 och f_2 . Och vi konstaterar att agenter skulle kunna ha undvikit denna låga välbefinnandenivå för q :s räkning genom att helt enkelt välja v_3 i stället för v_1 eller v_2 , vilket i så fall skulle ha resulterat i f_3 i stället för f_1 eller f_2 .

Anser vi att f_2 är bättre än f_1 ? Säkerligen. Men jämför nu f_2 med f_3 . Man skulle då kunna tro att den enda frågan är *vem* som ska undvika förlusten, eller *vems* välbefinnande som ska maximeras. En anonymitets- eller rättvisepprincip verkar kunna få oss att säga att f_2 och f_3 är lika bra. Och vi kan inte rimligen undvika att tillämpa en sådan princip med motiveringen att p på något sätt har en moralisk status som q saknar. Ja, p existerar överallt (»nödvändigtvis») och q gör det inte. Men en rad olika scenarier visar att detta faktum *inte* har betydelse för q :s moraliska status och att det inte är egalt vad som händer med q . (Detta gäller även om vi antar v_1 är det val som träffas och f_1 är den framtid som faktiskt inträffar.)

Alla detta kan sammantaget ge intrycket att det är så gott som oundvikligt att dra slutsatsen att f_2 och f_3 är lika bra – och även slutsatsen att agenterna kan göra som de vill i valet mellan v_2 och v_3 .

Men jag tror inte att vi tänker så. Jag tror att vi anser att framtiden f_2 är bättre än f_1 och bättre än f_3 – att valet v_2 är tillåtet medan både v_1 och v_3 är felaktiga. Och vid en sådan bedömning – om vi nu gör en sådan bedömning – ser vi våra existentiella värden i funktion. Om vi vore renodlade maximerare skulle vi säga att f_2 och f_3 är lika bra. Men det är vi inte. Vi anser inte att p :s lidande i f_3 helt *uppvägs* av q :s för-

lust i f2. Även om de två förlusterna är identiska *storleksmässigt* anser vi inte att de är av samma moraliska vikt.

Jag menar att basfallet bör övertyga oss om att vi, vid sidan av våra maximerande värden, även har vissa existentiella värden. Vi ska nu gå över till uppgiften att förlika dessa värden med varandra.⁵

3 Existensvillkoret

ATT INTE FÖRLIKA våra maximerande värden mot våra existentiella vore att sätta etiken på kollisionskurs med sig själv. Det vore att låta några av populationsetikens grundläggande principer gå stick i stäv med en rimlig, för att inte säga övertygande, klimatetik.

En idé som verkar leda oss mot en förlikning är den intuition som Derek Parfit har kallat *personpåverkansintuitionen* och som jag här kallar *existensvillkoret*. Denna intuition introducerades av Parfit för flera decennier sedan och innebär att det som är dåligt måste vara dåligt *för* någon, d.v.s. för någon som existerar eller kommer att existera.⁶ Som renodlade maximerare skulle vi säga att förluster är något dåligt, och att de är lika dåliga oavsett om de uppstår på grund av icke-existens eller på något annat sätt. Som maximerare vars värden dämpas av våra existentiella värden skulle vi emellertid säga att sådana förluster är av högst varierande moralisk vikt, där en sorts förlust räknas fullt ut medan den andra inte räknas alls.

Personpåverkansintuitionen verkar nog så rimlig. Men att uttrycka denna intuition i form av en princip som vi kan försvara har utgjort en betydande utmaning.⁷ Låt mig omedelbart gå till vad jag anser vara en formulering av intuitionen som undviker ett antal fallgropar:

Existensvillkoret (EV): Om en framtid y är tillgänglig i förhållande till en framtid x är x *moraliskt sämre* än y , och ett val som görs vid x är fel, *endast om* det finns en person p och en framtid z tillgänglig i förhållande till x på så sätt att p existerar eller kommer att existera i x och x är sämre för p än z (där z kan, men inte behöver, vara identisk med y).

EV är på många sätt ett *mycket* snävt villkor: det är endast ett nödvändigt villkor, och endast ett villkor för vad som är fel och sämre, inte för vad som är tillåtet eller bättre.⁸ För att avgöra om villkoret är uppfyllt

krävs dock en bred undersökning: Samtliga framtider som finns tillgängliga som alternativ till framtiden x måste undersökas, inte bara den alternativa framtiden y som vi använder för att jämföra x med.

Notera att i existensvillkoret (EV) används begreppet *tillgänglighet*. Begreppet *möjlighet* räcker inte i sig för att ge oss den princip som vi vill ha. Låt oss titta på ett scenario med tre utfall:

Tabell 2: Tre-utfalls-scenariot

	v1	v2	v3
välbefinnande	f1	f2	f3
sannolikhet	1	1	1
+10			Billy
+8		Billy	
+0	<i>Billy*</i>		

Att åberopa möjlighet i detta sammanhang kommer inte låta oss hävda att f1 och f3 är lika bra – eller att både val v1 och v3 är tillåtna. För det är ju *möjligt* att Billy har mer välbefinnande än Billy faktiskt har i f3. Men resultatet att f1 och f3 är lika bra verkar vara helt centralt för personpåverkansintuitionen, ett resultat som varje någorlunda fullständig formulering av denna intuition borde kunna generera.

Jag använder mig därför av begreppet tillgänglighet i stället. En framtid är *tillgänglig* i förhållande till en annan framtid endast om agenter (antingen som individer eller kollektivt, och oavsett om de agerar samordnat eller inte) i en av dessa framtider har förmåga, makt och resurser att frambringa den andra framtiden. Om detta villkor tillämpas i tre-utfalls-scenariot leder EV omedelbart till att f1 och f3 är lika bra. Jag skulle också hävda att den tillgängliga framtiden f3 avslöjar de moraliska bristerna hos f2 som gör att f2 är sämre inte bara än f3 utan även än f1.⁹

Vi har nu en fullständig beskrivning av basfallet.¹⁰ Med EV i åtanke går vi nu över till två invändningar mot denna uppfattning vilka vi *inte* kan formulera oss undan.

4 Två invändningar

ENLIGT EV INNEBÄR en ytterligare existens som är värd att ha inte att en given framtid blir bättre, under i övrigt lika förhållanden. Det tycks dock obestriddigt att bättre *chanser* att existera i vissa fall ändå gör saker och ting bättre. Låt oss till exempel titta på bättre-chans-fallet (tabell 3).

Tabell 3: Bättre-chans-fallet

	v1: ta fertilitetsspiller		v2: ta huvudvärkstablett	
sannolikhet	0,1	0,9	0,0001	0,9999
välbefinnande	f1	f2	f3	f4
+10			Harry	
+8	Harry			
+0		<i>Harry*</i>		<i>Harry*</i>

Här är Harrys välbefinnande vid +8 i f1 långt ifrån maximerat: f3 är mycket bättre för Harry än f1. Ändå kan vi nog vara överens om att valet v1 är tillåtet: att de sannolikheter som råder i detta scenario – det faktum att fertilitetsspillet markant förbättrar Harrys chanser att existera – omvandlar det som annars skulle varit ett felaktigt val till ett helt och hållet tillåtet val.

Men om Harrys bättre *chans* vid v1 i f1 gör att det annars felaktiga valet v1 i f1 blir tillåtet, och om vi tänker oss att tillåtligheten hos v1 i detta scenario inte bara har att göra med välbefinnandet utan även chanserna, så att en framtid f1 som annars vore *sämre* för Harry i stället blir *bättre* för Harry, gör då inte denna bättre chans, som ofrånkomligen är *inbyggd* i f1 tillsammans med v1, att f1 blir bättre för Harry än låt oss säga f3? Eller f4? Ett jakande svar innebär att EV inte längre kan generera slutsatsen att f3 och f4 är åtminstone lika bra som f1 – och därmed inte heller slutsatsen att såväl v2 i f3 som v2 i f4 är tillåtna.

Jag anser att detta argument mot EV håller om vi förstår sannolikheterna som att de har att göra med vår värdering av huruvida om en viss *framtid* är bättre för en person. Men jag anser att argumentet inte

håller om vi i stället förstår sannolikheterna som att de uteslutande har att göra med värderingen av *val*.

Med den sistnämnda tolkningen kan vi säga att en bättre *chans* att existera kan (i många fall och på vissa sätt) göra saker och ting bättre. I bättre-chans-fallet kan således de bättre chanserna göra att valet v_1 , som annars skulle varit fel, blir tillåtet. Men vi kan även vidhålla att existensen som faktum inte har några som helst välgörande konsekvenser, d.v.s. det gör inte f_1 bättre än f_2 eller f_4 . En sådan tolkning skulle klargöra att den rangordning som EV genererar *innan* sannolikheterna beaktats, och enligt vilken f_2 , f_3 och f_4 är lika bra och åtminstone lika bra som f_1 , är identisk med den rangordning som EV genererar *efter* att sannolikheterna beaktats. Med den senare tolkningen kan EV dessutom precis som tidigare lämna dörren öppen för andra existentiella principer (t. ex. Paretoprincipen) som skulle kunna förklara att f_1 , trots Harrys bättre chanser, faktiskt är *sämlre* än f_3 och därmed även sämlre än såväl f_2 som f_4 .

Vad innebär detta för frågan om tillåtlighet? EV säger *ingenting* om tillåtligheten hos v_1 i f_1 . Men det ger oss åtminstone några resultat som tydligt återspeglar åtminstone några av våra maximerande värden likväl som åtminstone några av våra existentiella värden: att såväl v_2 i f_3 som v_2 i f_4 är fullt tillåtna.

Det *är* dock fortfarande ett problem att EV inte leder till att v_1 i f_1 är tillåtet. Detta innebär att EV faktiskt inte ens är en *någorlunda* fullständig existentiell intuition. För en någorlunda fullständig princip skulle *implicera* att v_1 i f_1 är tillåtet. Existensintuitionen säger oss dock att en utvidgning av EV som ger resultatet att v_1 i f_1 är tillåtet inte får innebära att man inte helt enkelt ignorerar de rimliga resultat som EV så tydligt ger, d.v.s. att även v_2 i f_3 och v_2 i f_4 är tillåtna.

Detta är anledningen till att jag i några av mina tidigare arbeten använt mig av begreppet förväntat värde. Jag anser nu att ett sådant tillvägagångssätt är problematiskt. Vi behöver ett annat begrepp, ett annat verktyg för att kunna balansera bättre *chanser* mot bättre *utfall*.¹¹ Ett alternativ är begreppet *sannolikt värde*.

Först en definition: om ett val v som görs i en framtid f ger upphov till en sannolikhet n att p kommer att nå den välbefinnandenivå (VB) som f faktiskt ger p , kan vi säga att *f:s sannolika värde (SV) för p vid v* är $n(\text{VB})$. Och nu principen:

Existensvillkoret + sannolikt värde (EV+SV):

Om y är tillgänglig för x är x sämre än y endast om det finns en person p och en framtid z tillgänglig i förhållande till x sådant att:

p existerar eller kommer att existera i x och

x är sämre för p än z (där z kan men inte behöver vara identisk med y) och

v vid x är fel endast om det finns en person p och ett alternativt val v' i en framtid y tillgänglig i förhållande till x sådana att

p existerar eller kommer att existera i x och

x är sämre för p än y och

SV för v vid x för $p < SV$ för v' vid y för p .

Tillämpat på bättre-chans-fallet innebär EV+SV att v_1 och v_2 är tillåtna. v_1 (att ta fertilitetspillret) är tillåtet på grund av det faktum att, oberoende av var det träffas, är $SV(v_1)$ minst lika stort som $SV(v_2)$. Och v_2 (att ta huvudvärkstabletten) som görs i f_3 är rimligt på grund av det faktum att Harrys välbefinnande i f_3 är maximerat. Slutligen är v_2 som görs i f_4 rimligt på grund av det faktum att Harry aldrig överhuvudtaget existerar i f_4 .

Denna beskrivning av bättre-chans-fallet verkar i sig högst rimligt eftersom den tydligt återspeglar våra existentiella värden samtidigt som den tydligt bekräftar uppfattningen att bättre chanser att existera kan göra saker och ting bättre: varken bättre chanser att existera eller ett faktiskt existerande kommer att göra *framtiden* bättre men kan mycket väl göra att ett annars felaktigt *val* blir tillåtet.¹²

Icke-identitetsproblemet

En utmanande version av *icke-identitetsproblemet* gör sig högst naturligt gällande i samband med klimatförändringarna.¹³ Det frågan gäller är att den underliggande intuitionen – oavsett om den förklaras med hänvisning till tidigare formuleringar av personpåverkansintuitionen

eller med hänvisning till EV+SV eller någon annan utvidgad version av EV där sannolikheten på ett trovärdigt sätt beaktas – ger det högst tvivelaktiga resultatet att vi faktiskt inte behöver göra så mycket eller kanske inget alls för att kontrollera utsläppen av koldioxid till atmosfären eftersom oavsett vad vi gör, och förutsatt att vi beaktar såväl en given persons chanser att existera som det välbefinnande denna person har i de framtider där hon faktiskt existerar, så gör vi det inte sämre för någon person. Sett ur detta perspektiv visar sig en politik utan koldioxidbegränsningar, d.v.s. den politik som vi förväntar oss kommer att orsaka lidande för framtida personer, verka *maximerande* för varje sådan framtida person. Vilka chanser att existera skulle de ha haft om framtiden i mångt och mycket inte blivit precis så som den blev med en sådan politik? Svaret blir (vanligtvis): om det inte varit för en denna politik skulle deras chanser att någonsin existera ha varit så små att de inom ramen för vår analys inte behöver beaktas överhuvudtaget.¹⁴

Med ett sådant synsätt genererar EV+SV omedelbart resultat som helt klart framstår som falska, d.v.s. att en politik utan koldioxidbegränsningar är fullt tillåten. Problemet sammanfattas i *Klimatförändringarna och icke-identitetsproblemet, version 1* (tabell 4).

Tabell 4: *Klimatförändringarna och icke-identitetsproblemet, version 1*

	v1: valet att fortsätta med koldioxidutsläpp på nuvarande nivåer under nästkommande fem år (»politik utan koldioxid- begränsningar»)		v2: valet att markant minska koldioxidutsläppen under nästkommande fem år (»proaktiv politik med koldioxidbegränsningar»)	
sannolikhet	0,1	0,9	0,0001	0,9999
välbefinnande	f1	f2	f3	f4
+10			Gloria	
+2	Gloria			
+0		<i>Gloria*</i>		<i>Gloria*</i>

Låt oss anta att agenterna faktiskt väljer v_1 , d.v.s. en politik utan koldioxidbegränsningar, och att en framtid f_1 faktiskt inträffar. Låt oss även anta att Gloria är en person som ännu inte existerar men som någon gång kommer att existera och lida i f_1 vid v_1 som ett resultat av de sjukdomar, de omflyttningar och den utarmning av naturresurser som blir följderna av en sådan politik. Det är *sannolikheterna* som tas för givna i scenariot – de sannolikheter som visas i tabell 4 – som förklarar varför v_1 ändå är maximerande för Gloria, *trots* det lidande hon utsätts för i f_1 vid v_1 och *trots* det faktum att hon har det sämre i f_1 än i f_3 . I bättre-chans-scenariot uppväger Harrys bättre chanser att existera vid v_1 hans lägre välbefinnandenivå vid v_1 i f_1 . På samma sätt uppväger här Glorias bättre chanser att existera vid v_1 hennes lägre välbefinnandenivå vid v_1 i f_1 .

Jämförelsen mellan bättre-chanser-scenariot och klimatförändringsscenariot kan, anser jag, hjälpa oss att identifiera en svaghet i tankegångarna bakom icke-identitetsproblemets logik.¹⁵ Uttryckt på enklast möjliga sätt: en klimatpolitik utan koldioxidbegränsningar är inte något fertilitetspill. Även om vi är införstådda med det som Gregory Kavka kallade *varandets osäkerhet* («the precariousness of existence») bör vi ändå kunna inse att en politik utan koldioxidbegränsningar faktiskt *inte* ökar Glorias chanser att existera. Att hon i slutändan faktiskt existerar ökar inte *sannolikheten* för hennes existens, beräknad vid tidpunkten precis innan valet görs och baserad på den information som agenterna då hade tillgång till.

Jag tror att förvirringen har uppstått på grund av att teoretiker automatiskt fokuserar på vad som *faktiskt* inträffar, vilket är ett irrelevant om än konkret faktum oavsett om vi anser att sannolikheter bör undersökas via standardteorier om förväntat värde eller via mitt begrepp sannolikt värde. Teoretikerna underlåter därmed att fokusera på följande *relevanta* om än abstrakta faktum: de många olika sätt som framtiden skulle kunna ha utvecklats på inom ramen för det som vi alla är överens om är det sämre alternativet, d.v.s. en politik utan koldioxidbegränsningar. Faktum är att under vart och ett av de enorma paraplyerna »politik utan koldioxidbegränsningar» och »proaktiv politik med koldioxidbegränsningar» kan genomförandet ske på en mängd olika sätt. Några av dessa sätt kommer att resultera i (kanske rent av vara *avgörande* för) att Gloria kommer att existera, medan många,

många fler kommer att resultera i att hon inte kommer att existera överhuvudtaget. Men vi har ingen anledning att tro att sannolikheten för att Gloria kommer att existera vid v_1 är större än sannolikheten för att hon kommer att existera vid v_2 . Om något kommer de risker som en politik utan koldioxidbegränsningar medför för framtida personer antagligen göra det *mindre* troligt, inte *mer* troligt, att Gloria kommer att existera än vad den tryggare miljö som vi kan förvänta oss med en proaktiv politik med koldioxidbegränsningar skulle göra.¹⁶

Låt oss nu titta på tabell 5 nedan som ger en exaktare bild av de sannolikheter som faktiskt är aktuella i samband med klimatförändringarna.

Tabell 5: Klimatförändringarna och icke-identitetsproblemet, version 2

	v1: valet att fortsätta med koldioxidutsläpp på nuvarande nivåer under nästkommande fem år (»politik utan koldioxidbegränsningar«)				v2: valet att markant minska koldioxidutsläppen under nästkommande fem år (»proaktiv politik med koldioxidbegränsningar«)			
sannolikhet	0,0001	0,0001	0,0001	...	0,0001	0,0001	0,0001	...
hur valet implementeras	$i_1(v1)$	$i_2(v1)$	$i_3(v1)$	...	$i_1(v2)$	$i_2(v2)$	$i_3(v2)$	...
välbefinnande	$f1$	$f2'$	$f2''$	...	$f3$	$f4'$	$f4''$	...
+10					Gloria			
+8	Gloria							
+0		Gloria*	Gloria*	Gloria*		Gloria*	Gloria*	Gloria*

Poängen här är att valet v_1 leder till precis lika mikroskopiskt små chanser för Gloria att någonsin komma att existera som v_2 gör (0,0001 är faktiskt en våldsamt *överskattning* av dessa chanser). För båda valen gäller att det sätt på vilket valet genomförs skulle kunna avgöra om en viss framtid f_1 inträffar snarare än en annan. Men inte förrän framtiden faktiskt inträffar kan agenterna få någon sorts klar uppfattning om vilken form genomförandet kommer att ta. Glorias chanser att existera är därför mycket, mycket små vid v_1 – *precis som de är vid v_2* .

EV+SV undviker således med lätthet resultatet att valet en »politik

utan koldioxidbegränsningar» är tillåten och öppnar därför upp för resultatet att detta val är fel. Samtliga villkor som krävs för att detta val är fel uppfylls nämligen fullt ut: först och främst att Gloria existerar i f_1 , att en alternativ framtid f_3 skapar ökat välbefinnande (ökat *faktiskt* värde) för Gloria än vad f_1 gör samt att samma alternativa framtid skapar ett ökat *sannolikt* värde för Gloria än vad f_1 gör.

5 Slutsats

DET VERKAR SOM att vi, om vi vill, kan behålla existensintuitionen, exempelvis genom formuleringen EV+SV. Denna princip kan hjälpa oss att förstå att våra maximerande värden inte går stick i stäv med våra existentiella värden, utan snarast balanseras eller dämpas av dem. En förlikning av dessa värden lägger i sin tur grunden till en intuitiv etik för klimatförändringarna – en etik som förhindrar att etiken sätts på kollisionskurs med sig själv och som inte kommer att tvinga, eller tillåta, oss att öka lidandet hos de människor som existerar eller kommer att existera bara för att allt fler människor ska kunna existera, utan en etik som mycket väl kan kräva att vi ser klimatförändringarna som en av vår tids mest angelägna moraliska frågor där viktiga steg måste tas, nu eller aldrig, för att mildra det lidande som framtidens människor annars kommer att tvingas utstå. →

M. A. Roberts är professor vid Philosophy, Religion, and Classical Studies Department på The College of New Jersey och forskar om befolkningsetik, juridik och etik, samt skyldigheter gentemot framtida personer.

Noter

1. Jag har lånat formuleringen av denna fråga från Broome (1992).
2. I detta sammanhang definierar jag inte begreppet *välbefinnande*, utan nöjer mig med att säga att det är ett mått på hur bra en viss existens är för en viss person. Jag definierar inte heller *person*, men min förståelse av begreppet inkluderar många icke-mänskliga djur och exkluderar många individer som skulle kunna ses som biologiskt mänskliga, t. ex. en

människokropp där hjärtat slår men hjärnan har slutat fungera eller ett mänskligt embryo eller foster som ännu inte uppnått medvetandestatus.

3. Notera att detta inte är samma sak som bedöma om människor har moralisk status eller inte (vilket vore ett misstag).

4. I detta sammanhang förutsätter jag *icke-existensens jämförbarhet*. Med ett sådant förutsättande är det logiskt och kan vara korrekt att påstå att den framtid i vilken en person existerar är bättre (eller eventuellt sämre) för den personen än varje annan framtid i vilken den personen inte existerar alls. Detta implicerar att en framtid i vilken en person aldrig existerar kan vara sämre (eller bättre) för den personen än en framtid i vilken den personen existerar eller kommer att existera.

5. Enligt Broome kan vi skilja mellan *välbefinnande* och *bidragande värde*, som Broome kallar det *personligt goda* (Broome 2015). Detta innebär att om vi, när allt kommer omkring, bestämmer oss för att de samlade värdena av olika framtider ska beräknas genom att hänvisa till en *additiv* princip, då kommer vi att säga att de bidragande värdena (BV) för p:s och q:s existenser i f2 respektive f4 är identiska, och dessa värden är identiska med BV för q:s icke-existens i f3, medan BV för p:s existens i f1 är lägre. Det är svårt att greppa att BV för p i f2 och q i f4 är *mindre* än noll, och när det gäller p:s existens i f1 är BV faktiskt *negativt*, trots att p:s välbefinnande i f1 är icke-negativt, d.v.s. noll (se Roberts: under utgivning).

6. Personpåverkansintuitionen formulerades elegant av Parfit (1987: 363) men har även framförts av Narveson (1973).

7. Tack vare Broome, McMahan och Parfit har vi nu bättre kunskaper om de olika formuleringar av denna intuition som *inte* kommer att fungera (Broome 2004; McMahan 1981; Parfit 1987; se även Hare 2007).

8. Jämför Parfit (2017).

9. Utöver denna beskrivning konstaterar jag att *tillgänglighet* är ett förhållande mellan möjliga framtider på så sätt att om en framtid är *tillgänglig* i förhållande till en annan framtid i ett givet scenario är den förstnämnda framtiden *nödvändigtvis* tillgänglig i förhållande till den andra framtiden (fakta när det gäller tillgänglighet finns inbyggda i innehållet i varje framtid, eller värld, och innehållet i varje värld utgör i sig en nödvändighet). Vi kan kalla denna princip *tillgänglighetsaxiomet* (se Roberts: under utgivning). Detta påpekande bör klargöra att EV inte strider mot principen om *oberoende av irrelevanta alternativ*, enligt vilken det att en framtid är sämre än en annan framtid inte beror på någon tredje framtids existens eller tillgänglighet. Om y är tillgänglig i förhållande till x, medan z *inte* är det, och om det har fastställts att x *inte* är sämre än y, då finns det i enlighet med tillgänglighetsaxiomet *inte något scenario* där z är tillgänglig i förhållande till x, och därmed har inget brott mot oberoendepripcipen

skett. Jag konstaterar även att framtider som är påtagligt *osannolika* (med avseende på något av de val som finns tillgängliga i ett givet scenario) inte nödvändigtvis är *icke tillgängliga*. En framtid där du köper en lott och vinner kan vara högst osannolik, men det är en framtid där du ändå har *någon* chans att vinna (såvida inte fusk etc. förkommer)

10. EV ger ett tydligt stöd för teorin om *förlustdistinktion*. I basfallet stöder EV exempelvis ståndpunkten att p:s förlust i f_3 är av moralisk vikt, medan q:s förlust i f_2 och i f_1 helt saknar moralisk vikt. Enligt teorin om förlustdistinktion har en förlust som uppstår i en given framtid *moralisk vikt om och endast om* denna framtid är en framtid där den person som drabbas av förlusten existerar eller kommer att existera. Vi måste inse att begreppen *förluster* och *vinster* endast är två sätt att uttrycka ett och samma fenomen. Att säga att en person drabbas av en förlust i en framtid i förhållande till en annan är att säga att samma person *vinner* något i den sistnämnda framtiden i förhållande till den förstnämnda. Detta betyder dock inte att det som teorin om förlustdistinktion gör gällande om vinster automatiskt motsvarar det som den gör gällande om förluster. Att en person vinner något i en framtid där denna person existerar innebär inte att denna vinst är av moralisk vikt. Snarare är det enligt teorin om förlustdistinktion så att en vinst som uppstår i en given framtid är av moralisk vikt *om och endast om* den förlust som i denna framtid upphävs av denna vinst i sig är av moralisk vikt.

11. Det är sant att vi på ett enkelt sätt kan ge en rimlig redogörelse för bättre-chans-fallet genom att till EV helt enkelt lägga till en formulering som gör ett val tillåtet i varje situation där inga alternativa val medför ett högre förväntat värde (FV) än detta val medför för en existerande eller framtida person. Eftersom FV(v_1) är minst lika stort – ja, faktiskt större – än FV(v_2) skulle den nya principen omedelbart innebära att v_1 är rimligt. Principen skulle även innebära att v_2 (oavsett var det görs) är rimligt med tanke på att vi bara skulle lägga till den nya formuleringen, inte använda den i stället för den formulering som innebär att agenterna har gjort sitt när de (till slut) lyckas maximera välbefinnandet för personen eller när personen aldrig kommer att existera överhuvudtaget. Men jag anser nu att ett sådant synsätt är problematiskt eftersom det i vissa fall leder till den felaktiga slutsatsen att ett givet val är rimligt på grund av den mikroskopiska möjligheten till ett alltigenom fantastiskt utfall. När både den framtid som *faktiskt inträffar* är mycket dålig för personen – kanske med en välbefinnandenivå som till och med är negativ – och *sannolikheten* att det val som vi nu undersöker skulle ge upphov till just det utfallet är mycket hög, kan det mycket väl vara så att detta val i själva verket är fel. Se Roberts (2020). Dan Spears uppmärksammade mig på denna fråga.

12. I sin nuvarande form klarar inte EV+SV av att förklara ett stort antal andra scenarier som intresserar oss. I synnerhet säger principen ingenting om scenarier där ett val helt klart är tillåtet med hänsyn till sannolikheten men där SV är relativt lågt på grund av det faktum att sannolikheten att någon av två eller fler framtider med hög välbefinnandenivå skulle inträffa är relativt låg. Att EV+SV det inte genererar några resultat i den sortens scenario är något som påpekats för mig av Christopher J. G. Meacham (se Roberts: under utgivning). Att vi vill utvidga EV+SV innebär dock inte att det är något fel på EV+SV som sådan.

13. Se Broome (1992).

14. Hur förklaras sannolikheterna? I princip alla populationsetiker – ja, i princip alla nutida konsekventialister – utgår från Parfit i sina tankegångar i denna fråga. Detta synsätt innebär att de genomgripande politiska förändringar som agenter många år före Glorias existens skulle behövt införa för att mildra det lidande som klimatförändringarna annars kommer att leda till för henne, inte skulle få till följd att det blir bättre för *Gloria*, utan snarare endast att en annan person – *icke-identisk* med Gloria – skulle komma att existera i stället för Gloria. Ja, denna person skulle ha haft det bättre än Gloria om det klimatrelaterade lidandet för denna person hade mildrats. Men för Gloria själv kan vi endast förvänta oss en mycket låg sannolikhet för ett bättre resultat – och en mycket hög sannolikhet för att hon aldrig någonsin kommer att existera. Tankegångarna bakom denna slutsats bygger i sin tur på det som Kavka kallade »varandets osäkerhet» (Kavka 1981: 93): Varje liten förändring i historien som leder till att en specifik persons existens inträffar kommer troligen att påverka »när och hur» för alla de existenser som sedan inträffar (Parfit 1987: 351–379). Resultatet av en ändring från v1 till v2 blir således ödesdigert för Gloria: Med en sådan ändring skulle hon inte ha någon verklig chans att någonsin existera. Dessutom befinner sig inte någon framtida person som på annat sätt får lida på grund av klimatförändringarna i något bättre läge än vad Gloria gör. För alla dessa personer gäller att v1 inte gör det sämre för dem; snarare är det så att det gör det bättre för dem än v2. Var och en av dem kommer att ha det faktum att v1 gjorts i stället för v2 att »tacka» för sin existens – och en existens som dessutom är värd att ha.

Det vore faktiskt en *rejäl* överskattning att tro att sannolikheten att Gloria ska existera vid v2 skulle ligga någonstans på 1 av 10 000. Sanningen är att denna sannolikhet skulle ligga mycket närmre 0. Utan tvekan är 1 av 10 vid v1 också en överskattning. Dessa detaljer spelar dock ingen roll – åtminstone inte enligt icke-identitetsproblemet logik. Sensmoralen i icke-identitetsberättelsen är väl snarast att Glorias chanser att existera vid v1 är *mycket, mycket, mycket större* än vid v2. Och det är bättre att ha det liv hon

har i f_1 vid v_1 än att inte ha något liv alls. Slutsatsen av resonemanget blir då att $EV+SV$ – eller någon annan liknande sannolikhetskänslig konstruktion av existensintuitionen – genast kommer att uttrycka att v_1 i f_1 är fullt tillåtet. Eftersom detta resultat helt klart är falskt måste vi avvisa varje sådan princip.

15. Jag har beskrivit denna svaghet i tankegångarna bakom icke-identitetsproblemet mer ingående i andra sammanhang. Se Roberts (2009).

16. På samma sätt gjorde helt klart Förintelsen att det blev *mindre* troligt att barn, barnbarn och barnbarnsbarn skulle komma att existera, snarare än att det skulle bli *mer* troligt. (Denna utvidgning av min tes att det inte var mindre troligt att dessa barn skulle komma att existera om Förintelsen aldrig hade inträffat har jag Peter Singer att tacka för.) Om en persons framtida existens i vilket fall som helst är högst osäker blir den förstås ännu mer så när en mäktig regim bestämmer sig för att förrinta denna persons förfäder. Om dina far- eller morföräldrars föräldrar träffades i ett koncentrationsläger och båda på något sätt överlevde så att det därigenom blev möjligt, om ändå högst osannolikt, att du skulle komma att existera finns det ingen som helst anledning att de inte skulle kunna ha träffats eller, ännu hellre, inte föranletts att träffas i en tryggare situation och i en tryggare värld. (Och hur troligt är det att de precis innan agenterna infört sin förrintelsepolitik skulle träffas i detta koncentrationsläger, att någon av dem ens skulle överleva resan dit eller att båda skulle ha skickats till samma snarare än till olika läger? När de väl kommit dit, hur troligt var det att de någonsin skulle komma därifrån med livet i behåll och ens *få* några barn?)

En ökad klarsynthet när det gäller de sannolikheter som är aktuella i de olika versionerna av icke-identitetsproblemet kan även hjälpa oss att orientera oss bland de olika versionerna av den *motbjudande slutsatsen* (Parfit 1987: 381–390). Om en överbefolkningspolitik har överansträngt resurserna så att ett mycket stort antal människor blivit tvungna att leva liv som knappt är värda att leva, medan en alternativ befolkningspolitik skulle ha lett till att ett mindre antal människor skulle kunna leva liv som mycket väl är värda att leva, bör frågan inte vara vad sannolikheten är för att detta mycket stora antal människor skulle ha existerat och haft det bättre, utan vi bör snarare fråga oss om en alternativ politik som resulterat i rikliga resurser skulle ha gjort det mindre troligt för var och en av de personer som blivit tvungna att leva liv som knappt är värda att leva att de någonsin skulle ha existerat överhuvudtaget.

Referenser

- BROOME, J. (1992) *Counting the Cost of Global Warming*, Strond: White Horse Press.
- BROOME, J. (2004) *Weighing Lives*, Oxford: Oxford University Press.
- BROOME, J. (2015) »General and Personal Good: Harsanyi's Contribution to the Theory of Value«, i: J. Olson (red.), *The Oxford Handbook of Value Theory*, Oxford: Oxford University Press, ss. 249–266.
- HARE, C. (2007) »Voices from Another World: Must We Respect the Interests of People Who Do Not, and Will Never, Exist?«, *Ethics*, 117, ss. 498–523.
- KAVKA, G. (1981) »The Paradox of Future Individuals«, *Philosophy & Public Affairs*, 11, ss. 93–112.
- MCMAHAN, J. (1981) »Problems of Population Choice«, *Ethics*, 92(1), ss. 96–127.
- NARVESON, J. (1973) »Moral Problems of Population«, i: M. D. Bayles (red.), *Ethics and Population*, Cambridge, Mass.: Schenkman Publishing Company Inc.
- PARFIT, D. (1987) *Reasons and Persons*, Oxford: Oxford University Press (originalutgåva publicerad 1984).
- PARFIT, D. (2017) »Future People, the Non-Identity Problem, and Person-Affecting Principles«, *Philosophy & Public Affairs*, 45 (2), ss. 118–157.
- ROBERTS, M. A. (2009) »The Nonidentity Problem and the Two Envelope Problem«, i: M. A. Roberts & D. T. Wasserman (red.), *Harming Future Persons*, Springer, ss. 201–228.
- ROBERTS, M. A. (2020) »What is the Right Way to Make a Wrong Right?«, i P. Bowman & K. Berndt-Rasmussen (red.) *Studies on Climate Ethics and Future Generations*, vol. 2, Stockholm: Institute for Futures Studies.
- ROBERTS, M. A. (under utgivning) *The Existence Puzzles*, Oxford: Oxford University Press.

→ Hur bör vi känna inför klimatförändringarna? En analys av klimatkänslornas normativitet¹

Julia Mosquera & Kirsti M. Jylhä

1 Inledning

KLIMATFÖRÄNDRINGARNA HAR BLIVIT en av de mest emotionellt laddade frågorna någonsin. Det är vanligt med obehagskänslor som reaktion på klimatkrisen. Alltifrån milda och adaptiva former av emotionella reaktioner till mer patologiska tillstånd förekommer (Ojala et al. 2022). Men klimatförändringarna bekymrar inte alla. En del känner sig likgiltiga eller till och med tvivlar på att klimatförändringarna existerar, och kan även känna irritation över den emotionellt laddade debatten och andras emotionella uttryck.

Intressant att notera är att klimatrelaterade känslor nyligen har blivit föremål för en normativ granskning där frågor väckts om hur man själv eller andra borde känna inför klimatförändringarna. Vi kallar detta fenomen för en *normativisering* av klimatkänslor. Detta fenomen manifesteras på flera olika nivåer. På individuell nivå ställs människor inför genuina *affektiva dilemman* när det gäller klimatet. Kan jag glädjas över och njuta av de allt varmare sommarkdagarna, eller borde jag i stället känna oro med tanke på orsaken till uppvärmningen?

På interpersonell nivå har normativiseringen börjat visa sig i den offentliga sfären, vilket är ett tecken på att klimatkänslornas normativa status håller på att genomgå en förhandlingsprocess. Detta tar sig uttryck i en kritik mot andras känslor för att de inte stämmer överens med vissa normer för vad som är adekvat (t.ex. att man är »för rädd» eller »för lugn» inför klimathotet) eller i försök att framkalla eller provocera fram klimatrelaterade emotionella reaktioner hos andra

genom offentliga missnöjesyttringar. Vi kallar sådana processer för *klimataffektiva motsättningar*. Här uppstår ytterligare frågor om andras känslor inför klimatförändringarna. Ska klimatångest ses som en överreaktion och ett tecken på mental ohälsa och alarmism, eller som en önskad och/eller rationell reaktion på en kris? Finns det anledning att anse att vissa klimatkänslor är fel, inadekvata eller kontraproduktiva? Och om vissa känslor är mer adekvata än andra har vi då rätt att klandra eller tillrättavisa dem som inte uttrycker sådana känslor?

Syftet med denna artikel är att öka förståelsen för de normativa överväganden som rättfärdigar den roll som olika emotionella reaktioner på klimatförändringarna spelar, inklusive i vilken mån de är adekvata och användbara. Även om vissa känslor vid första anblicken kan te sig olämpliga (t.ex. att njuta av varmare sommar dagar) kan de ändå vara adekvata utifrån ett rationalitetsperspektiv. Motsatsen kan sägas gälla för andra känslor som kanske inte är särskilt lämpliga i termer av rationalitet men adekvata med tanke på människans psykologiska predispositioner eller välbefinnande, och nyttiga för att få till stånd klimatinsatser (t.ex. hopp inför klimathotet).

För detta ändamål kombinerar vi olika normativa synsätt inom filosofi och psykologi. Även om filosofin förfogar över förklaringsmodeller för att analysera olika känslors normativitet har dessa sällan tillämpats på specifika emotionella situationer, inklusive de klimatkänslomässiga. Och även om befintlig psykologisk forskning tillhandahåller välutvecklade taxonomier och metoder för mätning av klimatkänslor ignorerar denna forskning ofta de normativa aspekterna av sådana känslor, alternativt tar vissa normativa antaganden för givna. Med tanke på den roll som känslor har i vardagens sociala praxis är det ytterst viktigt med insikter om klimatemotionernas normativitet. Sådana insikter kan ge oss en bättre förståelse av den komplexitet som ligger bakom diskurser om klimatkänslor, och kan främja samhällstilliten såväl som de kollektiva insatser som krävs för att hantera klimatförändringarna.

Vi använder klimatförändringarna som ett övergripande begrepp som innefattar flera olika typer av fenomen. I detta begrepp ingår fysiska händelser som inte medför några värderande beskrivningar alls (t.ex. att jordens medeltemperatur stiger). Andra komponenter omfattar en värdering av klimatförändringarnas direkta betydelse för liv

på jorden (t.ex. klimatförändringarna som ett hot mot mänskligt liv) och av vad som görs för att hantera klimatförändringarna på systemnivå (t.ex. politiska beslut) eller på individnivå (t.ex. att sluta flyga). Ytterligare andra komponenter är framför allt utvärderande med avseende på klimatrelaterad praxis och beteenden (t.ex. den orättvisa fördelningen av klimatbördan). Dessa olika komponenter är olika till sin natur, och föranleder olika typer av affektiva reaktioner (t.ex. rädsla, oro, ilska) som mäts efter olika normativa principer.

2 Om den affektiva normativiteten i den offentliga klimatdebatten

KARTLÄGGNINGEN AV KÄNSLORNAS lämplighet förekommer inom olika sfärer i vardagslivet då vi ger eller efterfrågar skälen till att människor agerar emotionellt på egenskaper och objekt. Med detta syfte skapar och deltar vi i olika verksamheter som främjar en ömsesidig korrigering av människors emotionella reaktioner och en gemensam identifiering av nya värdeegenskaper hos olika emotionella objekt (Gallegos 2022).

Detta har blivit särskilt framträdande när det gäller klimatkänslor. Ett exempel är den oenighet som verkar råda i den offentliga sfären i fråga om vilka känslor som bör anses accepterade i samband med klimatförändringarna och relaterade emotionella attityder som kommer till uttryck som en del av denna oenighet, t.ex. kritiserande, skuldbeläggande och försök att framkalla vissa känslor. Här brukar det inte uttryckligen hänvisas till specifika normativa standarder. Dock utgår den från någon sorts grundläggande normer mot vilka människors klimatkänslor utvärderas.

De offentliga meningsutbytena mellan den svenska klimataktivistten Greta Thunberg och USA:s tidigare president Donald J. Trump och Rysslands president Vladimir Putin utgör paradigmatiska exempel på hur den normativa diskursen utspelas i den offentliga debatten. I sina mest välkända offentliga uttalanden ger Thunberg uttryck för sin frustration, ilska, rädsla och förkastandet av hopp. Vid sitt deltagande vid Världsekonomiskt forum i Davos 2019 uttryckte hon bl. a. följande:

Jag vill inte ha ert hopp. Jag vill inte att ni ska vara hoppfulla. Jag vill att ni ska få panik. Jag vill att ni ska känna den rädsla som jag känner varje dag, och sen vill jag att ni ska agera. Jag vill att ni agerar så som ni skulle agera vid en kris. Jag vill att ni ska agera som om vårt hus brinner. För det gör det.

Thunbergs uttalanden har bemötts av såväl Trump som Putin. Som en reaktion på hennes emotionella tal skrev Trump följande på Twitter: »Hon verkar vara en väldigt glad ung tjej som ser fram emot en ljus och underbar framtid. Så trevligt att se!«. Och efter att Thunberg utsetts till Årets person 2019 av Time Magazine twittrade Trump återigen: »Så löjligt. Greta måste jobba på att hantera sin ilska, sen gå och se en gammal hederlig film med en kompis! Chilla Greta, chilla!«

Putin kom med liknande kritik mot Thunbergs kampanj 2019 vid ett energiforum i Moskva där han först uttryckte till synes välvilliga avsikter:

Ni vet, ungdomar, tonåringar, uppmärksammar dagens akuta problem, till exempel miljöproblemen, och det är rätt, det är väldigt bra. De måste definitivt stödjas. Men när någon använder barn och tonåringar för sin egen nytta är det bara förkastligt [...] Jag är säker på att Greta [Thunberg] är en trevlig flicka och väldigt uppriktig. Men vuxna måste göra allt för att inte försätta tonåringar och barn i extrema situationer; de måste skydda dem mot extrema känslor som kan förstöra en personlighet [...] Ingen förklarade för Greta att den moderna världen är komplicerad och komplex, den förändras snabbt. Människor i Afrika och i många asiatiska länder vill vara lika rika som människor i Sverige. Hur kan det göras möjligt? Genom att få dem att använda solenergi, som det finns gott om i Afrika? Har någon förklarat vad detta kostar?

Meningsutbyten som dessa har särskild relevans här med tanke på den framträdande roll som var och en av dessa tre aktörer har i klimatkontext. Thunberg är en mycket inflytelserik klimataktivist som visat sig kunna mobilisera en betydande del av de unga. Trump och Putin är politiska ledare i två länder med höga utsläpp och vars politiska medverkan är avgörande för en effektiv klimattpolitik. Dessutom har betydande segment av befolkningen förtroende för dem, såväl socialt

som politiskt. Offentliga uttalanden som de som återges ovan har således förmåga att dra till sig uppmärksamhet från väljare och anhängare som kan tolka dem som uttryck för sanningen om vad som utgör korrekta emotionella reaktioner på klimatförändringarna.

Det finns intressanta likheter mellan de retoriska elementen i Trumps och Putins uttalanden. Båda kritiserade Thunbergs ordval, ignorerade hennes budskap och antydde att hennes rädsla var obefogad. Putin avfärdade Thunbergs oro och underkände hennes auktoritet genom att hävda att hon manipulerats av andra, mer kapabla personer.

En tolkning är att syftet med dessa kommentarer är att flytta fokus bort från anledningen till Thunbergs emotionella attityd – d.v.s. den politiska passiviteten inför de förödande konsekvenser som klimatförändringarna kan komma att få – och över till den emotionella komponenten i hennes reaktion. Ett sådant drag kan ses som ett »tonpolisiärt» felslut (*tone policing fallacy*), ett *ad hominem* argumentationsfel där tonen i det sagda används för att ifrågasätta giltigheten hos ett budskap och ibland även hos en debatttagare.

En sådan avledning bort från budskapets innehåll kombineras ibland med en syn på emotionalitet som ett bevis på subjektets mentala hälsa, ofta felaktigt. Detta är särskilt tydligt när det är kvinnor som ger uttryck för känslor. Att rationalitet av tradition har setts som bättre (och något stereotypiskt manligt) och känslor och emotionella uttryck som sämre (och något stereotypiskt kvinnligt) (Damasio 2005; Plant et al. 2000) kan påverka människors uppfattning om vad som är lämpligt. Kanske kan detta delvis förklara varför det har varit möjligt att utmåla klimatångest som hysteri, och en icke emotionell inställning som en rationell och objektiv reaktion uppbackad av en hälsosam skepticisism (Pettersson et al. 2022; Toivonen 2022).

När det gäller Putins och Trumps kommentarer kan deras retorik även analyseras utifrån ett maktkamps- och hierarkiperspektiv. Putins kommentarer återspeglar samhällets uppfattningar om barn och kvinnor som sårbara och oskyldiga och, i förlängningen, som några som bör beskyddas av vuxna respektive män. Sådana åsikter skulle kunna tolkas som uttryck för en form av sexism som är till synes välsinnad, d.v.s. välvillig sexism (engelska: *benevolent sexism*) som tillåter en positiv eller till och med beundrande syn på kvinnor men inte att de har något inflytande i samhället (Glick & Fiske 2001). Det finns även pa-

ternalistiska attityder som tar sig uttryck i en tendens att ignorera de ungas oro och krav och se dem som okunniga barn som inte hör hemma i demonstrationer utan i skolan (Bergmann & Ossewaarde 2020). Att framställa Thunberg som vilseledd och emotionellt styrd kan vara ett retoriskt drag, men det kan även vara ett uttryck för hur vissa uppfattar henne enbart utifrån hennes ålder och kön. Följaktligen kunde hennes budskap och känslor avfärdas oavsett deras innehåll och karaktär.

Tydligt är att vi inte är oberörda inför våra eller andras emotionella reaktioner på klimatet samt att vi stöder oss på olika typer av normer för att avgöra hur adekvata dessa känslor är. Så vitt vi vet har det inte bedrivits någon filosofisk eller psykologisk forskning om normativa kriterier för bedömning av klimatkänslor. En översikt över dessa kriterier presenteras här nedan.

3 Filosofisk normativitet och klimatkänslor

INOM FILOSOFIN ÄR det allmänt vedertaget att känslor kan vara mer eller mindre lämpliga. De kriterier som avgör graden av lämplighet varierar beroende på vilken syn man har på känslornas natur. En paradigmatisk syn är att känslor är evaluerande representationer av formella objekt som har värdeladdade egenskaper (D'Arms & Jacobson 2000; Greenspan 1988; Roberts 1988; Solomon 1976). Enligt detta synsätt är känslor analoga med uppfattningar och kan därmed fastställas i termer av kognitiv rationalitet. Häri ingår känslornas »fittingness» (huruvida de är passande, d.v.s. har förmåga att representera de egenskaper som exemplifieras av de objekt mot vilka de riktas), samt deras berättigande och koherens (deras kapacitet att relatera till andra evidenssensitiva värderande processer).

Enligt dessa kriterier är en känsla rationell i betydelsen »lämplig» eller »passande» om det råder en representationell överensstämmelse mellan känslan och det objekt mot vilken känslan riktas. Rädsla, t. ex., är en passande emotion när den riktas mot objekt som är reellt farliga, eftersom rädsla är en representation av fara.

Ett viktigt påpekande här är att huruvida en känsla är »fitting» (passande eller lämplig) inte ska ses som en moralisk värdering av känslan. Precis som uppfattningar kan vara sanna när deras represen-

tationella innehåll överensstämmer med världen och objekten i den, kan känslor också vara passande när de på ett adekvat sätt överensstämmer med de egenskaper som föremålen för dem exemplifierar. Frågan om korrekthet skiljer sig således från frågan om huruvida en känsla är moraliskt sett tillåten eller »det man bör känna» allt taget i beaktande. Stötande, omoraliska skämt ges ofta som exempel på sådant som det kan vara lämpligt att känna sig road av trots att de är omoraliska till sin natur (Jacobson 1997). Tanken är att skämt kan bedömas utifrån olika grunder, och även om dessa skämt är stötande utgör detta inte ett relevant skäl till att ett skämt ska ses som misslyckat när det gäller att roa; att göra en annan bedömning vore att åberopa »fel sorts skäl» (McDowell 1987; 1988). Rätt sorts skäl till att någon ska ha en viss inställning är skäl som har att göra med objektets specifika egenskaper – skälen till att man roas av ett skämt har t. ex. att göra med hur pass roligt skämtet är.²

Det är ofta med hänvisning till »fittingness» som vi kritiserar varandras känslor (t. ex. »var inte ledsen – det var ju inte så farligt») och det åberopas ofta när vi reflekterar över hur vi själva borde känna. Förespråkarna för lämplighetskriteriet lyfter fram hur användbart det är jämfört med alternativa normativa kriterier. D'Arms och Jacobson (2000) påpekar att prudentiella skäl, i synnerhet för att förklara rädsla eller oro, ofta är kontraproduktiva, och att moraliska överväganden kan skapa skuldkänslor utan att känslan av kränkthet mildras. Undvikandet av skuldkänslor och bidraget till produktiva handlingar är komponenter som gör »fittingness» till ett särskilt intressant normativt verktyg för att analysera klimatkänslor.

Som exempel kan nämnas att människor har börjat känna sig genuint klivna mellan att njuta av ett soligt och varmt väder och de känslor av skuld eller obehag som insikten om orsakssambandet mellan klimatförändringarna och varmare dagar ger.³ Det här är ett exempel på vad vi kallar *affektiva klimaddilemman*, den typ av affektiva dilemman som uppstår som en konflikt mellan olika känslor som klimatförändringarna och andra relaterade fenomen väcker.

Ett affektivt dilemma innebär att man ställs inför en konflikt mellan två eller fler oförenliga emotionella reaktioner på ett objekt eller fenomen där det inte finns någon självklar lösning på hur man generellt sett borde känna och där den generellt sett mest lämpliga attity-

den kanske är ambivalens. Affektiva dilemman är normativa såtillvida att de förutsätter förekomsten och en jämförelse av olika skäl som motiverar de olika affektiva reaktioner som en individ ställs inför. När det gäller t. ex. de allt varmare somrarna finns det skäl att känna både ångest och glädje eftersom de beror på klimatförändringarna samtidigt som det är skönt med varmare väder – en åsikt som det har visat sig att många delar (Pew Research Center 2009).

Att inte känna ångest inför allt varmare somrar skulle kunna sägas vara ett slags motsats till dygd. Det kan vara så att det finns starkare skäl för att känna dessa känslor och att de därför överträffar skälen att känna glädje. Att inte känna ångest skulle därmed framstå som ett tecken på någon sorts svarslöshet när det gäller orsaken till de varmare somrarna. Om det är så skulle detta kunna vara en lösning på det affektiva dilemma som vi presenterat ovan.

En fråga kvarstår dock: vilka objekt är det som våra affektiva attityder riktas mot? Känslor beskrivs ibland som affektiva reaktioner som riktas mot »enkla» objekt (t. ex. varmare temperaturer) eller grupper av objekt med olika metafysiska och kausala egenskaper (t. ex. klimatförändringar). Det är viktigt att känslornas olika objekt individualiseras. I litteraturen om klimatkänslor görs det sällan någon systematisk åtskillnad mellan de olika objekten för sådana känslor. Detta gör det svårare att förstå den roll som klimatkänslorna har och även att bedöma och jämföra dem.

Det är rimligt att förvänta sig att flesta av oss anser att »orsakade av klimatförändringarna» är en egenskap hos varmare somrar. Rädsla kan därför vara en adekvat reaktion på denna aspekt av varmare somrar. Sådana skäl ter sig dock irrelevanta när varmare somrar ska bedömas utifrån en njutbarhetsaspekt. Vid en sådan bedömning utgör den värme som varmare somrar ger det relevanta objektet för känslorna gentemot vilket det skulle vara lämpligt att känna njutning eller glädje. Att inte göra den bedömningen skulle vara att utgå ifrån »fel sorts skäl», såsom det beskrivits ovan.

Hopp är ett annat fall där ett klagörande av känslans objekt kan göra det lättare att förstå om den är adekvat. Klimathopp är något som diskuteras bland psykologer som studerar klimatkänslor, och några har pekat på hur viktig denna känsla är för att människor ska kunna hantera klimatförändringarna (Geiger et al. 2021; Ojala 2012b). Man

kan fråga sig hur lämplig känslan hopp är med avseende på kriteriet som presenterats ovan. Enligt detta kriterium kan känslor vara korrekta eller inkorrekta beroende på hur väl de representerar egenskaperna hos det objekt mot vilket de riktas. I begreppets »snävare» betydelse innebär hopp både tillförsikt och övertygelse om att ett visst utfall ska kunna inträffa (mer likt »optimism», se t.ex. Ojala 2012b), d.v.s. hopp som ett mentalt tillstånd i stil med »jag hyser hopp om att vi kommer att lösa klimatkrisen», vilket kan ses som opassande med tanke på att sannolikheten för att vi lyckas lösa klimatkrisen i tid är låg. Hopp blir lämpligare om det förstås som ett allmänt emotionellt tillstånd av typen »jag är hoppfull när det gäller en lösning på klimatkrisen trots den låga sannolikheten för detta». Liknande tankegångar ligger bakom sådana nyligen framlagda förslag som »hoppfull pessimism», där man avfärdar »falsa hopp» och »pseudo-optimism» utan att hemfalla åt total »förtvivlan», hopplöshet eller fatalism som leder till att man »ger upp» (van der Lugt 2021).

Ett annat välbekant kriterium för att bedöma känslors kognitiv rationalitet är *berättigande*.⁴ Rationalitet förutsätter att man reagerar utifrån uppenbara skäl, d.v.s. en attityd är berättigad när den utgör en reaktion utifrån uppenbara lämplighetsrelaterade skäl. Den distinktion som görs här är mellan en rationell bedömning (»berättigad») och en bedömning som gäller objektiv normativitet (»fittingness»). Om fara gör rädsla till en lämplig emotion då är rädsla berättigat för en agent som står inför en uppenbar fara.

Vad innebär idén om berättigande för hur vi känner inför varmare somrar? Rädsla kan vara berättigat om objektet för rädslan – den exceptionella värmen – ger några antydningar om bevis för att fara föreligger. Det är rimligt att tänka att flesta människor är medvetna om att temperaturökningarna orsakas av klimatförändringarna och att klimatförändringarna utgör en fara för liv på jorden. Men även om de varmare sommartemperaturer som vi nu upplever är exceptionella är de fortfarande tolerabla för de flesta. Undersökningar visar dessutom att människor föredrar varmare temperaturer: cirka 60 % av amerikanerna föredrar att bo i ett varmare klimat, och endast 29 % i ett kallare (Pew Research Center 2009). Att människor således föredrar varmare väder, i kombination med att de utsätts för varmare om än inte outhärdligt varma temperaturer, skulle kunna göra att de inte in-

ser att de befinner sig i fara, vilket skulle innebära att rädsla inte är en berättigad emotion och därmed inte heller någon rationell reaktion.

Vid bedömningen av känslor har överväganden om »fittingness» traditionellt sett överskuggats av överväganden om eftertänksamhet och egenintresse. Att kräva att individen utifrån ett egenintresse håller inne med sin ilska mot en orättvisa (t.ex. för att ilska är kontraproduktivt när människor ska övertygas om hur akut klimatläget är), trots att denna ilska är adekvat, utgör inte en isolerad företeelse. Enligt Amia Srinivasan (2018) hör sådana krav hemma inom den långa filosofiska och politiska forskningstraditionen om affektiv orättvisa. Affektiv orättvisa är en sekundär orättvisa som parasiterar på en primär, konventionell typ av orättvisa. Det orätta i en affektiv orättvisa ligger i att människor, utan egen förskyllan, tvingas in i ett konfliktfyllt val mellan självbevarelse och rättfärdig ilska (Srinivasan 2018: 137). Adekvat ilska, menar Srinivasan, har ett värde i sig (en negativ attityd riktad mot något dåligt) vilket gör att bevisbördan hamnar hos dem som i likhet med Trump kräver att ilska individer ska avstå från sin adekvata ilska: de måste förklara varför eftertänksamhet måste väga tyngre än en adekvat ilska i de fall där en individs ilska bedöms som kontraproduktiv men samtidigt adekvat (Srinivasan 2018). Om det saknas en förklaring till varför eftertänksamhet värderas högre än adekvat ilska kan vi, menar Srinivasan, misstänka att det kontraproduktivtetsargument som anförs mot den adekvata ilskan döljer ett försök att kontrollera vissa socialt exkluderade grupper, traditionellt slavar och kvinnor (Srinivasan 2018).

4 Psykologisk normativitet och klimatkänslor

KLIMATKÄNSLORNAS PSYKOLOGI BYGGER på forskning som har fokuserat på att identifiera känslor, utarbeta taxonomier och beskriva korrelationer med andra variabler. Inom samhällsvetenskapen finns en någorlunda god förståelse av vissa klimatkänslor (främst ångest och hopp) på en beskrivande nivå samt hur de bidrar till vissa utfall, t.ex. klimatåtgärder eller motivation. Klimatförändringarna väcker många olika känslor hos människor, och medvetenheten om klimatkänslor ökar (Hyry 2021; Ojala et al. 2022; Pihkala et al. 2022).

Inom psykologisk forskning ses känslor vanligtvis som »avskilda

automatiska reaktioner på universellt delade kultur- och individspecifika händelser» (Ekman & Cordaro 2011). Känslor uppstår som en reaktion på verkliga eller uppfattade stimuli som har relevans för oss, och de informerar oss om hur vi ska tänka och bete oss i olika situationer (Damasio 2005). Vissa känslor, t. ex. rädsla och glädje, ses allmänt som basala och adaptiva och har betydelse för överlevnaden (Ekman & Cordaro 2011). De är därmed förprogrammerade och oberoende av viljan och följs av en motsvarande fysisk reaktion, men de kan modifieras genom socialisering och medvetna ansträngningar. Andra känslor är inte lika distinkta, utan består av flera olika psykologiska och fysiska processer som pågår samtidigt. Ångest utgör ett paradigmiskt exempel och ska förstås som en kombination av affekt (t. ex. rädsla), kognition (t. ex. orostankar) och fysiska förändringar (t. ex. ökad puls).

Yttranden om känslornas normativitet är ofta implicita inom psykologin, men vi har identifierat två typer av normativa antaganden. När det gäller den första typen anses emotionella tillstånd som sådana vara på något sätt inadekvata. Emotionella tillstånd kan vara avvikande statistiskt sett eller i förhållande till individens tidigare emotionella mönster, och de kan vara olämpliga eller irrationella på samma sätt som filosofer har resonerat. Som ett exempel, människor kan reagera på negativa händelser på till synes irrationella sätt, t. ex. med oproportionerligt grubblande eller ogrundat hopp (men se t. ex. Nolen-Hoeksema et al. 2008; Snyder et al. 2002 för mer ingående diskussioner). Dessa kriterier är särskilt användbara inom klinisk psykologi (American Psychiatric Association 2013).⁵ Den andra typen av normativa antaganden har att göra med känslornas konsekvenser, t. ex. om de ger upphov till personligt lidande eller beteenden som är skadliga för andra människor eller för samhället. I sådana fall brukar ansträngningar göras för att förändra eller hantera känslan med hjälp av medicinering, terapi eller någon form av förstärkning.

Det är viktigt att påpeka att det finns aspekter av känslor som inte alltid är meningsfulla att diskutera i termer av normativitet. Om känslor är automatiska reaktioner kan människor inte kontrollera dem fullt ut eller direkt. Det finns även individuella skillnader när det gäller benägenhet att reagera på stimuli. Vissa är t. ex. mer än andra styrda av moraliska uppfattningar och de skam- och stolthetskänslor som hänger samman med dem, och vissa tenderar att reagera på en kris

genom att agera, medan andra ägnar sig åt grubblerier. Kontextuella faktorer spelar också in. Exempelvis utgör klimatförändringarna en komplex kedja av händelser orsakade av flera olika praxis världen över och är präglade av en viss grad av osäkerhet och kan därmed ge upphov till känslor som skiljer sig från känslor skapade av mindre komplexa kriser. Vissa normativa bedömningar av känslor kan således vara såväl fruktlösa som obefogade inom psykologisk forskning.

När det gäller känslor som uppstår som en reaktion på hotet från klimatförändringarna brukar man ofta använda sig av vissa psykologiska kriterier. Av dessa känslor fokuserar vi på ångest och hopp. Klimatångesten i samhället har exempelvis diskuterats i patologiska termer där man talar om »massneuroser» eller »hysteriska emotionsutbrott» (Pettersson et al. 2022; Verplanken & Roy 2013). Även om detta skulle kunna vara en medveten mekanism för att undvika objektet för klimatångesten, ser vissa klimatångest som ett tecken på mental ohälsa eller som en känsla som människor bör skyddas från (Pihkala et al. 2020). Detta diskuterades ovan angående Putins reaktion på Thunberg.

I forskningen pekas dock sådana uppfattningar ut som alltför förenkla. Av européerna anser 93 % att klimatförändringarna utgör ett allvarligt problem, och regeringarnas reaktioner ses ofta som inadekvata (Europeiska kommissionen 2021; Hickman et al. 2021). Detta skulle kunna tyda på att klimatrelaterad ångest är en rationell reaktion på klimatförändringarna. Bloodhart med kollegor (2019) har också funnit att budskap som framförs i en anda av negativa känslor stämde bättre överens med deltagarnas känslor om klimatförändringarna och förmedlade intrycket av en rationell, stark och omtänksam talare. Forskare har även allt starkare kommit att betona att ångest kan innefatta en mängd olika emotionella processer, alltifrån lindriga och sporadiska tillstånd till mer allvarliga och kroniska (Sangervo et al. 2022). Beroende på hur den tar sig uttryck kan ångest således antingen ses som en rationell och potentiellt adaptiv reaktion på en verklig kris, eller som ett hot mot klimatåtgärder och mental hälsa (Clayton & Karazsia 2020; Ojala et al. 2022; Pihkala et al. 2022; Wullenkord et al. 2021).

Olika copingstrategier har också betydelse. Även om individer behöver kunna fortsätta leva sina liv under svåra omständigheter är det

ändå inte omedelbart självklart att hopp är en fullt adekvat emotionell reaktion på klimathotet. Utifrån ett psykologiskt konsekventialistisk perspektiv är problemet att klimathopp kan utgöra ett hinder för att förstå hur allvarlig krisen är och kan försvaga motivationen för att stödja samhällsförändringar och engagera sig i kollektivt handlande (Hornsey & Fielding 2016). Andra forskare menar att hopp kan vara en adekvat reaktion på klimatförändringarna (se t.ex. Ojala 2012b). Enligt en sådan förklaringsmodell kan människor känna hopp även i mycket allvarliga och desperata omständigheter – eller kanske just *på grund av* att de upplever att situationen är allvarlig. Utan någon risk för problem i framtiden skulle det inte heller finnas någon anledning att känna hopp. Så även om hopp på ett sätt kunde ses som något irrationellt eller olämpligt kan det samtidigt på ett annat sätt ses som en adekvat reaktion, eftersom det kan ge motivation till att försöka förbättra situationen och mildra allvaret i klimatförändring (Geiger et al. 2021). Detta ligger i linje med forskning som visar att när människor är mer hoppfulla inför framtiden är de också mer benägna att göra uppoffringar för kommande generationer (Fairbrother et al. 2021).

Ojala har också visat att engagemang i klimatfrågan är vanligare när man känner såväl oro som »konstruktivt hopp», som innebär att man erkänner problemet, men också kan byta perspektiv och t.ex. ha tillit till vår kollektiva förmåga och vilja att hantera problemet (Ojala 2012a). Det är alltså fruktbart att inte bara fokusera på känslorna utan även bedöma lämpligheten av copingsstrategier som används för att hantera dem (Ojala 2022). Om negativa känslor hanteras genom att tona ned hotaspekten, och därmed bana väg för hopp baserat på förnekelse, kan det leda till ett minskat engagemang, och det verkar inte heller främja välbefinnandet (Marlon et al. 2019; Ojala 2013). Ett konstruktivt hopp skulle därmed utgöra en adekvat klimatemotion i enlighet med ett konsekventialistisk och rationalitetsbaserat kriterier, åtminstone om samhället och makthavarna verkar för att mildra klimatteffekterna.

Våra emotionella reaktioner kan även ses som riktade mot vårt individuella och kollektiva bidrag till klimatförändringarna. Exempel på detta är trenden med skambeläggning som på senare tid fått uppmärksamhet i Sverige, t.ex. så kallad flygskam (Wolrath Söderberg & Wormbs 2019). En del menar att obehag kan vara ett bra första steg i

en process för ökat klimatmedvetande. Skuld och skam är moraliska känslor, och även om de är smärtsamma gör förmågan att känna dem (på »hälsosamma» nivåer) att vissa maladaptiva beteenden hämmas. Men ska vi försöka få människor att känna skuld och skam när de bidrar till aktiviteter med höga utsläpp?

Även om skuld och skam ofta används som synonymer är de olika företeelser (Tangney et al. 2007). Skam är en känsla som riktas mot hela »jaget» och skapar en upplevelse av värdelöshet som kan ge upphov till icke-konstruktiva reaktioner, som t.ex. undvikande, beskyllning och antagonism (Tangney et al. 1992). Det finns inga entydiga bevis för att skam skulle framkalla ett miljöfrämjande beteende. Intervjuer med svenskar som slutat flyga visade att deras beslut inte baserades på skam, utan snarare på ökade kunskaper och insikter om klimatkrisen (Wolrath Söderberg & Wormbs 2019). Skuld, å andra sidan, har sitt ursprung i insikten att man har gjort något fel, och skuld har visat sig påverka motivationen för ett miljöfrämjande beteende (Shipley & van Riper 2022). Detta pekar mot en viktig psykologisk aspekt: människor vill generellt sett göra »det rätta» och när de gör det kan de känna vad som ibland kallas en »varm glöd». I linje med detta tenderar människor må bra när de agerar på klimatförändringarna, och förväntan av detta välbefinnande kan motivera ett klimativänligt beteende (Jia & van der Linden 2020).

Våra kollektiva och politiska misslyckanden att reagera tillräckligt på klimathotet utgör också ett objekt för emotionella reaktioner. Relaterad till detta kan en ojämlig fördelning av risker och fördelar av klimatförändringar skapa olika känslor. Klimatförändringarna orsakas främst av rika länder och individer, och de som riskerar att drabbas av de allvarligaste konsekvenserna får sällan sin röst hörd (Schlosberg 2013). Dessa aspekter kan ge upphov till en mängd olika känslor, t.ex. ilska.

När människor ställs inför eller upptäcker en orättvisa kan det framkalla ilska, en i högsta grad aktiverande känsla som kan vara en förutsättning för att orättvisan ska kunna korrigeras (se t.ex. Stanley et al. 2021). Som meningsutbytet i avsnitt 2 visar riktas Thunbergs ilska mot att insatserna för att hejda klimatförändringarna ständigt skjuts upp. Thunbergs vädjan om ökad medvetenhet om hotet och orättvisorna bakom klimatförändringarna liknar den arga politiska retorik

som använts av sådana historiska gestalter som Baldwin, Malcolm X, Catherine MacKinnon och Angela Davis (Srinivasan 2018). Otillräckliga reaktioner från samhällets sida har gjort att vissa (särskilt de yngre) känner sig maktlösa, frustrerade och till och med svikna (Hickman et al. 2021). För att vi fullt ut ska förstå de olika skälen till att man känner sig hotad bör vi vara medvetna om att en del kan uppleva att de lider större skada av lösningarna på klimatförändringarna än av klimatförändringarna i sig. Thunbergs uttalanden kan därför av vissa upplevas som ett hot. I takt med att klimatförändringarna intensifieras kommer troligen nya emotionella motsättningar och reaktioner att uppstå. Dessa överlåter vi på framtida forskning att undersöka.

5 Slutsatser

I DENNA TEXT har vi presenterat verktyg för att kunna förstå klimatkänslorna bättre. Vi har visat att olika normativa kriterier för en bedömning av dessa känslor kan ge olika svar på frågan om vad som är adekvat att känna inför klimatförändringarna, delvis beroende på hur objektet för känslan individualiseras. Vår uppfattning är att dessa normativa kriterier kan tillhandhålla *pro tanto*-skäl (partiella skäl) för, men inte definitiva (allt-taget-i-beaktande) bedömningar av, klimatkänslornas lämplighet. Dessa kriteriers betydelse kommer bland annat att bestämmas av de sociala normer som gäller i olika kontexter, skillnader mellan individer, och vilka andra känslor som man har samtidigt. På samma sätt som människor väljer att engagera sig i den form av klimatåtgärder som passar dem bäst kan vissa emotionella tillstånd passa bättre för vissa människor än för andra. Dessutom kanske vi på befolkningsnivå inte har behov av eller vill att alla överallt känner sig lika hoppfulla eller lika arga.

Emotionella motsättningar och de eventuella sanktioner som de kan ge upphov till kan potentiellt få konsekvenser på individuell och samhällelig nivå. En negativ självbild till följd av att man upplever att ens känslor är inadekvata kan potentiellt sänka såväl motivationen att agera som självkänslan. Emotionella motsättningar, fördömanden och eventuella sanktioner (i form av offentlig uthängning, skvaller, utfrysning etc.) kan potentiellt försämra vår redan sköra tillit till att andras motivation att agera är adekvat. Detta vore problematiskt med tanke

på den roll som tilliten har för samarbetet och det kollektiva agerandet. Vi menar att det är möjligt att mildra några av dessa konsekvenser om vi kan få grepp om den komplexitet som präglar klimatkänslorna och det normativa rättfärdigandet av dem. →

Julia Mosquera är fil.dr i filosofi och verksam som forskare vid Institutet för framtidsstudier på projektet Att värdera framtida liv. Kirsti M. Jylhä är fil.dr i psykologi och verksam som forskare vid Institutet för framtidsstudier på projektet Att undersöka och övervinna de psykologiska hindren för klimatåtgärder.

Noter

1. Vi riktar ett tack till Krister Bykvist, Tim Campbell, Göran Duus-Otterström, Maria Ojala, och Olle Torpman för deras värdefulla synpunkter i samband med en tidigare version av denna text. Detta är en översatt och redigerad version av en artikel publicerad i *International Journal of Philosophical Studies* den 8 november 2022, tillgänglig online: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09672559.2022.2125150>.
2. Utmaningen här är att förklara detta evaluativa förhållande utan att hamna i ett cirkelresonemang. Se Bykvist (2009) för en utförlig diskussion.
3. Se t. ex. *Får vi njuta eller ska vi skämmas?* (Göteborgs-Posten: 2019) och *Hur länge kallar vi hettan för »fint väder»?* (Svenska Dagbladet, 2020).
4. Se D'Arms och Jacobson (2000) för den ursprungliga distinktionen mellan »fittingness» och berättigande.
5. Vissa typer av mentala sjukdomstillstånd, t. ex. depression eller andra förstämningssyndrom, innebär att en individs emotionella mönster intensifieras eller reduceras. Psykotiska episoder och andra typer av förändrat medvetandetillstånd kan ge upphov till känslor som inte stämmer överens med yttrevärlden. En personlighetsstörning kan även innefatta emotionella mönster som avviker från samhällets normativa förväntningar, något som är fallet vid de minskade samvetsförebråelser och empati som kan ses vid antisocial personlighetsstörning.

Referenser

- American Psychiatric Association (2013) *The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (5:e upplagan: DSM-5).
- BERGMANN, Z. & OSSEWAARDE, R. (2020) »Youth Climate Activists Meet Environmental Governance: Ageist Depictions of the FFF Movement and Greta Thunberg in German Newspaper Coverage», *Journal of Multicultural Discourses*, 15 (3), ss. 267–290. <https://doi.org/10.1080/17447143.2020.1745211>.
- BLOODHART, B., SWIM, J. & DICICCO, E. (2019) »Be worried, be VERY worried: Preferences for and impacts of Negative Emotional Climate Change Communication», *Frontiers in Communication*, 3: 63. <https://doi.org/10.3389/fcomm.2018.00063>.
- BYKVIST, K. (2009) »No Good Fit: Why the Fitting Attitude Analysis of Value Fails», *Mind*, 118 (469), ss. 1–30. <https://doi.org/10.1093/mind/fzn151>.
- CLAYTON, S. D. & KARAZSIA, B. T. (2020) »Development and Validation of a Measure of Climate Change Anxiety», *Journal of Environmental Psychology*, 69, artikel 101434. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2020.101434>.
- DAMASIO, A. (2005) *Descartes' Error: Emotion, Reason, and the Human Brain*, Penguin.
- D'ARMS, J. & JACOBSON, D. (2000) »The Moralistic Fallacy: On the »Appropriateness« of Emotions», *Philosophy and Phenomenological Research*, LXI (1), ss. 65–90. <https://doi.org/10.2307/2653403>.
- EKMAN, P. & CORDARO, D. (2011) »What is Meant by Calling Emotions Basic?», *Emotion Review*, 3(4), ss. 364–370. <https://doi.org/10.1177/1754073911410740>.
- Europeiska kommissionen (2021) *Climate Change – Special Eurobarometer 513*, rapport 2021. <https://doi.org/10.2834/437>.
- GALLEGOS, F. (2021) »Affective Injustice and Fundamental Affective Goods», *Journal of Social Philosophy*, 53, ss. 185–201. <https://doi.org/10.1111/josp.12428>.
- GEIGER, N., SWIM, J. K., GASPER, K., FRASER, J. & FLINNER, K. (2021) »How Do I Feel When I Think about Taking Action? Hope and Boredom, Not Anxiety and Helplessness, Predict Intentions to Take Climate Action», *Journal of Environmental Psychology*, 76, artikel 101649. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2021.101649>.
- GLICK, P. & FISKE, S. T. (2001) »An Ambivalent Alliance: Hostile and Benevolent Sexism as Complementary Justifications for Gender

- Inequality», *American Psychologist*, 56 (2), ss. 109–118. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.2.109>.
- GREENSPAN, P. (1998) *Emotions and Reason: An Inquiry into Emotional Justification*, Routledge & Kegan Paul. <https://doi.org/10.2307/2956411>.
- Göteborgs-Posten (2019) »Får vi njuta eller ska vi skämmas?», skriven av Thomas Sterner, <https://www.gp.se/ledare/f%C3%A5r-vi-njuta-eller-ska-vi-sk%C3%A4mmas-1.16775813>
- FAIRBROTHER, M., ARRHENIUS, G., BYKVIK, K. & CAMPBELL, T. (2021) »Governing for Future Generations: How Political Trust Shapes Attitudes Towards Climate and Debt Policies», *Frontiers in Political Science*, 3, artikel 656053. <https://doi.org/10.3389/fpos.2021.656053>.
- HICKMAN, C., MARKS, E., PIHKALA, P., CLAYTON, S. D., LEWANDOWSKI, R. E., MAYALL, E. E., WRAY, B., MELLOR, C. & VAN SUSTEREN, L. (2021) »Climate Anxiety in Children and Young People and Their Beliefs about Government Responses to Climate Change: A Global Survey», *The Lancet Planetary Health*, 5 (12), ss. 863–873. [https://doi.org/10.1016/S2542-5196\(21\)00278-3](https://doi.org/10.1016/S2542-5196(21)00278-3).
- HORNSEY, M. J. & FIELDING, K. S. (2016) »A Cautionary Note about Messages of Hope: Focusing on Progress in Reducing Carbon Emissions Weakens Mitigation Motivation», *Global Environmental Change*, 39, ss. 26–34. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2016.04.003>.
- HYRY, J. (2021) *Climate Emotions: A National Survey of the Emotions Evoked by Climate Change and their Impacts on Sustainable Lifestyles. Summary of Key Findings*. Hämtad 10 april 2022 från <https://media.sitra.fi/2019/11/29131052/sitraclimate-emotions-report-2019.pdf>.
- JACOBSON, D. (1997) »In Praise of Immoral Art», *Philosophical Topics*, 25 (1), ss. 155–199. <https://doi.org/10.5840/philtopics199725123>.
- JIA, L., & VAN DER LINDEN, S. (2020) »Green But Not Altruistic Warm-Glow Predicts Conservation Behavior», *Conservation Science and Practice*, 2 (7): e211. <https://doi.org/10.1111/csp2.211>
- MCDOWELL, J. (1987) *Projection and Truth in Ethics*, The Lindley Lecture, University of Kansas, 21 oktober 1987.
- MCDOWELL, J. (1998) *Mind, Value, and Reality*, Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- NOLEN-HOEKSEMA, S., WISCO, B. E. & LYUBOMIRSKY, S. (2008) »Rethinking Rumination», *Perspectives on Psychological Science*, 3 (5), ss. 400–424. <https://doi.org/10.1111/j.1745-6924.2008.00088.x>.
- OJALA, M. (2012a) Regulating Worry, Promoting Hope: How Do Children, Adolescents, and Young Adults Cope with Climate Change?», *International Journal of Environmental and Science Education*, 7 (4), ss. 537–561.
- OJALA, M. (2012b) »Hope and Climate Change: The Importance of Hope

- for Environmental Engagement Among Young People», *Environmental Education Research*, 18 (5), ss. 625–642. <https://doi.org/10.1080/13504622.2011.637157>.
- OJALA, M. (2013) »Coping with Climate Change Among Adolescents: Implications for Subjective Well-Being and Environmental Engagement», *Sustainability*, 5 (5), ss. 2191–2209. <https://doi.org/10.3390/su5052191>.
- OJALA, M., CUNSOLO, A., OGUNBODE, C. A. & MIDDLETON, J. (2022) »Anxiety, Worry, and Grief in a Time of Environmental and Climate Crisis: A Narrative Review», *Annual Review of Environment and Resources*, 46, ss. 35–58. <https://doi.org/10.1146/annurev-environ-012220-022716>.
- PETTERSSON, K., MARTIKAINEN, J., HAKOKÖNGÄS, E. & SAKKI, I. (2022) »Female Politicians as Climate Fools: Intertextual and Multimodal Constructions of Misogyny Disguised as Humor in Political Communication», *Political Psychology*, 44 (1), ss. 3–20. <https://doi.org/10.1111/pops.12814>.
- Pew Research Center (2009) *Most Like It Hot*. Tillgänglig online på: <https://www.pewresearch.org/social-trends/2009/03/18/most-like-it-hot/>.
- PIHKALA, P., CANTELL, H., JYLHÄ, K. M., LYYTIMÄKI, J., PALONIEMI, R., PULKKA, A. & RATINEN, I. (2020) »Ahdistuksen vai innostuksen ilmasto? Ilmastoviestinnän ja -kasvatuksen keinoja ilmastoahdistuksesta selviytymiseen», i: E. Pekkarinen & T. Tuukkanen (red.), *Lapsen oikeudet ja maapallon tulevaisuus, finländska barnobudsmannens publikationer 2020:4*.
- PIHKALA, P., SANGERVO, J. & JYLHÄ, K. M. (2022) »Nuorten ilmastoahdistus ja ympäristötunteet», i: T. Kiilakoski (red.), *Kestävää tekoa. Nuorisobarometri 2021*, 95–116. Finlands undervisnings- och kulturministerium: statens ungdomsråd, ungdomsforsknings-sällskapet, ungdomsforskningsnätverket.
- PLANT, E. A., HYDE, J. S., KELTNER, D. & DEVINE, P. G. (2000) »The Gender Stereotyping of Emotions», *Psychology of Women Quarterly*, 24 (1), ss. 81–92. <https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.2000.tb01024.x>.
- ROBERTS, R. (1988) »What an Emotion Is: A Sketch», *Philosophical Review*, 97 (2), ss. 183–209. <http://doi.org/10.2307/2185261>.
- SANGERVO, J., JYLHÄ, K. M. & PIHKALA, P. (2022) »Climate Anxiety: Conceptual Considerations, and Connections with Climate Hope and Action», *Global Environmental Change*, 76 (12). <http://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2022.102569>.
- SHIPLEY, N. & VAN RIPER, C. J. (2022) »Pride and Guilt Predict Pro-Environmental Behavior: A Meta-Analysis of Correlational and Experimental Evidence», *Journal of Environmental Psychology*, 79 (1), artikel 101753. <http://doi.org/10.1016/j.jenvp.2021.101753>.

- SCHLOSBERG, D. (2013). »Theorising Environmental Justice: The Expanding Sphere of a Discourse», *Environmental Politics*, 22 (1), ss. 37–55. <https://doi.org/10.1080/09644016.2013.755387>.
- SNYDER, C. R., RAND, K. L., KING, E. A., FELDMAN, D. B. & WOODWARD, J. T. (2002) »False Hope», *Journal of Clinical Psychology*, 58 (9), ss. 1003–1022. <https://doi.org/10.1002/jclp.10096>.
- STANLEY, S., HOGG, T. L., LEVINSON, Z. & WALKER, I. (2021) »From Anger to Action: Differential Impacts of Eco-Anxiety, Eco-Depression, and Eco-Anger on Climate Action and Wellbeing», *The Journal of Climate Change and Health*, 1. <https://doi.org/10.1016/j.joclim.2021.100003>.
- SRINIVASAN, A. (2018) »The Aptness of Anger», *The Journal of Political Philosophy*, 26 (2), ss. 123–144. <https://doi.org/10.1111/jopp.12130>.
- SOLOMON, R. C. (1976) *The Passions*. Anchor Press/Doubleday.
- Svenska Dagbladet (2020) »Hur länge kallar vi hettan för »fint väder?»», skriven av Peter Alestig. Tillgänglig online på: <https://www.svd.se/na8Q15/hur-lange-kallar-vi-hettan-for-fint-vader>.
- TANGNEY, J. P., WAGNER, P., FLETCHER, R. & GRAMZOW, R. (1992) »Shamed into Anger? The Relation of Shame and Guilt to Anger and Self-Reported Aggression», *Journal of Personality and Social Psychology*, 62 (4), ss. 669–675. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.62.4.669>.
- TANGNEY, J. P., STUEWIG, J. & MASHEK, D. J. (2007) »Moral Emotions and Moral Behavior», *Annual Review of Psychology*, 58, ss. 345–372. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.56.091103.070145>.
- TOIVONEN, H. (2022) »Themes of Climate Change Agency: A Qualitative Study on How People Construct Agency in Relation to Climate Change», *Humanities and Social Sciences Communications*, 9 (1), artikel 102. <https://doi.org/10.1057/s41599-022-01111-w>.
- VAN DER LUGT, M. (2021) »Dark Matters: Pessimism and the Problem of Suffering», Princeton University Press. <https://doi.org/10.1080/09608788.2022.2137460>.
- VERPLANKEN, B. & ROY, D. (2013) »My Worries Are Rational, Climate Change Is Not: Habitual Ecological Worrying Is an Adaptive Response», *PLoS ONE*, 8 (9), ss. 1–6. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0074708>.
- WULLENKORD, M., TRÖGER, J., HAMANN, K. R., LOY, L. & REESE, G. (2021) »Anxiety and Climate Change: A Validation of the Climate Anxiety Scale in a German-Speaking Quota Sample and an Investigation of Psychological Correlates», *Climatic Change*, 168, artikel 20. <https://doi.org/10.1007/s10584-021-03234-6>.
- WOLRATH SÖDERBERG, M. & WORMBS, N. (2019) *Grounded: Beyond flygskam*. European Liberal Forum & Fores.

→ Individuell klimatpåverkan och individens ansvar

Karim Jebari

1 Introduktion

DE KLIMATFÖRÄNDRINGAR VI står inför kommer sannolikt att orsaka omfattande lidande för samtida och framtida generationer, och riskerar att orsaka en global katastrof som i ett extremfall kan innebära en kollaps av den mänskliga civilisationen. Det råder därför stor enighet bland moralfilosofier och andra om att vi bör reducera utsläppen av växthusgaser, i synnerhet utsläpp från förbränning av fossila bränslen.

En relativt vanlig uppfattning är att individer bidrar till klimatförändringar när de ägnar sig åt vissa typer av vardaglig ekonomisk aktivitet, såsom att resa till jobbet med bil, äta kött, åka på semester, eller värma upp sitt hus med gas eller energi från ett fossilt kraftverk. Dessa utsläpp kallas ibland för »individuella utsläpp», och sammantaget beskrivs de ofta som individens »klimatavtryck». Ett flertal filosofer och andra argumenterar för att vi har en moralisk skyldighet att reducera våra individuella utsläpp (Johnson 2003; 2011).

En invändning mot detta resonemang, är det så kallade »futilitetsargumentet», som framförts av bland annat Walter-Sinnott Armstrong och Elizabeth Cripps, vilket gör gällande att eftersom de flesta individers utsläpp är väldigt små, har varje individ en obefintlig påverkan på växthuseffekten (Sinnott-Armstrong 2005). Individer kan, enligt denna uppfattning, inte ha en moralisk skyldighet att reducera eller ändra sin ekonomiska aktivitet.

Det finns i litteraturen ett stort antal svar på denna invändning, bland annat att livsstilsförändringar kan bidra till att skapa nya normer, och därmed bidra till att fler agerar på samma sätt (Jamieson

2007). En annan invändning är att det är fel att bidra till klimatkrisen, oavsett hur litet ens bidrag är (Sandler 2004; Hourdequin 2010; 2011). En tredje typ av invändning, som framförts av Olle Torpman (2019) gör gällande att den kvarvarande mängd växthusgas som mänskligheten kan släppa ut kan ses som en global kollektiv »klimatbudget,» och att denna bör fördelas jämlikt. Att överskrida sin beskärda andel är orättvist mot andra personer (Maltais 2013; 2014). Göran Duus-Otterström (2021) har argumenterat för att om andra personer avstår från ekonomisk aktivitet för att reducera sitt klimatavtryck, och du gynnas av deras agerande, har du en skyldighet att själv avstå från den ekonomiska aktiviteten, även om din individuella handling skulle spela mycket liten roll. Avram Hiller (2011) menar att eftersom mänskliga civilisationen orsakar klimatförändringen, så måste varje individ som deltar i den civilisationen ha en del av ansvaret för denna. John Broome är en av de mest inflytelserika försvararna av argumentet att vi har ett individuellt klimatavtryck. Han menar att även om en persons utsläpp är litet, så kan det ändå spela roll, eftersom det finns ett kaotiskt inslag i hur klimatet fungerar: de utsläpp som jag ger upphov under mitt liv kan vara avgörande för att trigga igång en tropisk storm som dödar hundratals. Även om det är osannolikt, så orsakar mina utsläpp förväntad skada, enligt Broome (2019).

Alla dessa svar på futilitetsargumentet är ense om att individuella utsläpp finns, och att även om de är mycket små, så kan de spela en stor roll på aggregerad nivå. I polemik med dessa svar på futilitetsargumentet argumenterar jag här för att en stor del av människors vardagliga ekonomiska aktivitet av den typ som beskrivs ovan, inte kan sägas orsaka individuella utsläpp överhuvudtaget, och att de allra flesta individer i ett land som Sverige saknar klimatavtryck relaterat till vardagskonsumtion. Detta eftersom de fossila bränslen som i grunden genererar växthusgasutsläppen säljs på en global marknad som regleras av politiska institutioner och manipuleras av företag och internationella organisationer. Handlingar som inte har något klimatavtryck kan inte motivera ett moraliskt ansvar att avstå från dem, av samma skäl som jag inte har ett moraliskt ansvar att tacka jultomten för mina julklappar.

2 Vad är ett »individuellt utsläpp»?

ETT INDIVIDUELLT UTSLÄPP av växthusgaser, eller individuell klimatpåverkan, är handlingar som en individ utför och som bidrar till ökade klimatförändringar. Det underliggande antagandet bakom att se vardagskonsumtion som något som ger upphov till individuella utsläpp är att en person bidrar till växthuseffekten genom att ägna sig åt en aktivitet som resulterar i att koldioxid släpps ut i atmosfären, till exempel genom att köra bil. Tanken är att om min bil förbränner en liter bensin, har mitt beteende bidragit med motsvarande ökad mängd koldioxid i atmosfären. Denna uppfattning antar att en mindre mängd koldioxid hade tillförts atmosfären i frånvaro av handlingen.

Ett alternativt resonemang är att en handling bidrar till växthuseffekten i den mån den ökar sannolikheten att en viss mängd fossila bränslen förbränns som inte annars hade förbränts. Om en handling inte ökar den sannolikheten, bidrar den inte till utfallet (klimatkrisen). Här är ett exempel för att illustrera skillnaden mellan att ha en liten påverkan och att inte ha någon påverkan alls.

Kim och Jona ska rösta i riksdagsvalet. De vill båda stödträ på ett parti för att partiet ska klara riksdagsspärren. Båda röstar på avsett parti, men Jona röstar i en vallokal där en anti-demokratisk sabotör slänger rösterna för partiet. Varken Kims eller Jonas handling var nödvändig eller tillräcklig för att partiet skulle klara riksdagsspärren. Men Kims handling gjorde det lite mer sannolikt att så skulle ske. I den bemärkelsen kan man säga att Kim *bidrog* till att partiet klarade riksdagsspärren, medan Jona inte gjorde det. Ett annat sätt att uttrycka det är att Jonas handling, på grund av sabotören, var orelaterad till utfallet, den bakomliggande avsikten till trots. Alltså: om en individs handlingar kan liknas vid Kims, bidrar de till växthuseffekten. Om en individs handlingar kan liknas vid Jonas bidrar de inte till växthuseffekten.

Enligt detta sätt att se på handlingar bidrar en person till växthuseffekten som med sin handling gör det mer sannolikt att en viss mängd fossila bränslen förbränns och hamnar i atmosfären. För att en handling ska kunna sägas bidra till växthuseffekten är det alltså inte tillräckligt att handlingen i sig resulterar i att en viss mängd bensin förbränns. Det måste också vara så att handlingen innebär att san-

nolikheten ökar att en viss mängd bensin förbränns som inte annars hade förbränts. Om handlingen inte påverkar mängden växthusgaser i atmosfären, eller ens sannolikheten att mängden skulle öka, kan den inte sägas ha bidragit till växthuseffekten.

3 Hur en handling kan bidra till eller motverka växthuseffekten

HUR KAN EN individs handling öka sannolikheten att en viss mängd fossila bränslen förbränns? Enligt en konventionell analys aggregeras många människors handlingar genom globala marknadsmekanismer, och resulterar i ett utfall där fossila bränslen utvinns och förbränns.

Låt oss ta ett konkret (men förenklat) exempel: du funderar på att åka från Stockholm till Paris. När du köper biljetten skickar du en signal till flygbolaget att du är villig att åka till Paris för ett visst pris. Detta innebär att flygbolaget uppdaterar sin modell för hur efterfrågan för biljetter till Paris ser ut. Denna modell används sedan som input för att fatta beslut om att sätta in en till rutt från Paris till Stockholm. Detta beslut resulterar i sin tur i att flygbolaget också beslutar att skriva ett kontrakt på mer bränsle från sina leverantörer. Detta resulterar i sin tur i att oljebolaget uppdaterar sin prognos över framtida efterfrågan. Om denna anses vara tillräckligt stark, så väger det in i bolagets eventuella beslut att investera i exploatering av bolagets reserver. När detta sker, har ditt beslut, tillsammans med många andras, bidragit till ett visst oljeföretags beslut att utvinna råolja som annars hade blivit kvar i marken.

Anta att du väljer att stanna hemma. Om ingen annan köper biljetten till det pris som du hade kunnat betala, kommer flygbolaget sannolikt att sänka priset, och nya personer som annars inte hade haft råd, eller prioriterat andra utgifter, kan nu tänka sig att flyga till Paris. Det innebär att ditt val att avstå från att flyga kan leda till att priserna pressas, vilket skulle minska lönsamheten för den rutt. Lägre lönsamhet för flygresor innebär att det är mindre sannolikt att flygbolaget öppnar en ny rutt, vilket innebär lägre efterfrågan på bränsle. Lägre efterfrågan på bränsle innebär att priset faller något, och om priset blir för lågt, kan det i sin tur innebära att vissa oljereserver inte utvinns, om de är för dyra att exploatera. Handlingen att avstå från att flyga skulle i detta scenario bidra till att priset på olja faller lite grann,

vilket kan leda till att sannolikheten för att en viss oljefyndighet inte exploateras ökar.

Vissa val att avstå från konsumtion av fossila bränslen kan ha större betydelse än att avstå från att resa till Paris. Om du avstår från en relativt impopulär resa, en där flygbolaget redan står och vacklar i frågan om det är överhuvudtaget värt att betala de fasta kostnaderna, så är det mer sannolikt att din handling påverkar utfallet än om du väljer ett resmål som är mer populärt. Om jag väljer att cykla istället för att åka bil till jobbet påverkar det efterfrågan på bensin mer direkt än om jag avstår från att flyga. Även om en bilresa resulterar i mindre utsläpp av växthusgaser än en flygresor per personkilometer, är min individuella handling mer meningsfull i fallet med bilresan. Om jag avstår från att åka bil, kommer det i sig inte göra att någon annan blir mer sugen på att åka bil (förutom i en situation där det finns en risk för trängsel). Relationen mellan mitt val och förekomsten av en bilresa är direkt, till skillnad från relationen mellan mitt val och förekomsten av en flygresor (som beror på ett stort antal personers val).

Men även om mitt val att cykla istället för att åka bil till jobbet har en direkt effekt på antalet bilresor en given dag, är effekten på det globala bensinpriset modererad av en rad andra faktorer relaterade till den globala oljemarknaden. Att jag inte förbrukar en viss mängd bensin kan ha en liten effekt på bensinpriset. Men bensinen som jag inte förbrukar kommer att köpas av nästa marginalkonsument, alltså den konsument som nu har råd att förbruka bensin som den annars inte hade haft råd att förbruka. Och eftersom bensin, liksom flygbränsle, är en global produkt, kan den marginalkonsumenten finnas varsomhelst på jorden. Olja är nämligen en global råvara; om efterfrågan på flygbränsle eller bensin minskar i Sverige finns det många potentiella köpare i andra länder.

Om den produkt du väljer att inte förbruka köps och säljs på en lokal eller regional marknad har du större möjlighet att påverka priset. Ett exempel är stenkol. Kol är en regional råvara och lönsamheten är för låg för att det ska vara värt att frakta från exempelvis Tyskland till Sydafrika. Det innebär att om du avstår från att bidra till förbränningen av kol, är det mer sannolikt att din handling påverkar priset eftersom de som säljer kol har ett mindre antal potentiella köpare att vända sig till.

Orsakssambanden mellan en individs handling och minskade net-toutsläpp är dock indirekt och mycket komplex, eftersom den förutsätter att (tillräckligt många) andra agerar likadant. Ju fler potentiella konsumenter av en vara det finns, desto mer sannolikt är det att skillnaden mellan konsumenters villighet att betala för varan är väldigt liten. Anta att villighet att betala för en flygresa är slumpmässigt fördelad i en grupp potentiella konsumenter. Om gruppen består av tio personer kommer skillnaden mellan summan som en individ är villig att betala, och den närmsta summan som en annan person i gruppen är villig att betala, att vara större än om gruppen består av åtta miljarder personer.

Ett skäl till att det är relativt svårt att påverka sannolikheten för att en viss mängd fossila bränslen förbränns är att klimatkrisen är ett *koordinationsproblem*. Ett koordinationsproblem är en situation där en persons individuella försök att lösa problemet skapar incitament för andra att göra problemet värre. Ett exempel på ett koordinationsproblem är bilköer. Bilköer orsakas av att det är för många bilar på vägen samtidigt. Om du som individ vill göra något åt problemet med bilköer, och tar bussen, kommer det att bli lite mer attraktivt för någon annan att ta bilen, eftersom det nu är lite mindre trängsel. Det innebär att om du och de andra resenärerna inte koordinerar era individuella åtgärder, så kommer ditt ansvarstagande att leda till att någon annan frestas att inte ta sitt ansvar. Det finns en risk att ditt individuella ansvarstagande inte gör någon skillnad alls för problemet med bilköer.

4 Problemet med marknadsmodellen

OVAN BESKREVS MARKNADSMODELLEN, som förklarar hur en handling, till exempel att åka bil till jobbet, kan höja sannolikheten för att en viss oljefyndighet exploateras. Enligt marknadsmodellen bidrar jag till växthuseffekten genom att åka bil till jobbet, på ett liknande sätt som när jag genom min röst bidrar till att en viss kandidat vinner ett val: Min handling gör ett visst utfall mer sannolikt. Men det finns ett fundamentalt problem med den här modellen. Fossila bränslen köps och säljs på en global marknad. Det är dock inte en fri marknad. Den globala marknaden för fossila bränslen påverkas huvudsakligen av politiska aktörer, såsom stater och internationella organisationer. Dessa aktörer är i många fall mycket mer inflytelserika än enskilda

konsumenter. Jag menar att dessa aktörer slår undan benen för marknadsmodellen. Konsekvensen av att dessa aktörer kan eliminera min påverkan på fossilpriser är att jag inte bidrar till växthuseffekten när jag åker bil till jobbet. Min handling är, som Jonas försök att rösta, helt orelaterad till utfallet.

En av de största aktörerna på oljemarknaden är OPEC, en internationell oljekartell där tretton av världens främsta oljeexportörer ingår. OPEC:s uttalade syfte är att manipulera priset på olja för att hålla det stabilt och relativt högt. I frånvaro av OPEC, och andra politiska institutioner som kan manipulera oljepriset, skulle ett tillräckligt stort antal individer i teorin kunna reducera sannolikheten för exploateringen av nya oljefyndigheter genom att driva ned priset på olja, om de lyckades koordinera sina handlingar över tid. Men OPEC kan hålla oljepriset högt genom att tillfälligt avstå från att pumpa olja från redan utvecklade fyndigheter. Eftersom det är relativt billigt att pumpa olja när en fyndighet väl är utvecklad, är det omöjligt att påverka mängden olja som utvinns genom att försöka påverka priset via förändringar i efterfrågan (OPEC 2022).

OPEC är inte den enda politiska organisationen som agerar på sätt som gör att individuella handlingar inte påverkar priset. USA subventionerar, både på federal och delstatlig nivå, ett stort antal företag som utvinnet olja och fossilgas med hjälp av så kallad fracking-teknologi, som innebär att dessa fortsätter att borra efter nya fyndigheter även när priset inte motiverar detta. Under pandemins första månader, när den globala efterfrågan på olja och gas minskade drastiskt blev effekten att många fracking-företag i USA fick stora ekonomiska problem. Här verkade det som om konsumenternas beteende verkligen skulle få genomslag i hur mycket fossila bränslen som förbrukas. Men de som hade hoppats på fracking-industrins kollaps blev besvikna när USA blixtnsnabbt gick in med billiga lån och subventioner för att hålla industrin under armarna. Inte ens när stora delar av världsekonomin förlamades av en global pandemi var efterfrågeminskningen så stor att den inte kunde motverkas av de politiska institutionerna som gick fossilindustrins ärenden (Erickson & Achakulwisut 2021). Detsamma gäller om det finns en statlig subvention i någon annan del av den fossila orsakskedjan mellan en viss handling och utvinningen av olja. Det kan handla om subventioner av flygplatser, oljeriggar, raffinaderier,

pipelines, motorvägar, terminaler för att importera förvätskad fossilgas (LNG-terminaler), etc. Om subventioner som skyddar företagen från förändringar i efterfrågan, kommer dina försök att på individuell basis reducera priset på olja inte att ha någon som helst effekt.

Det finns ytterligare ett skäl till att individuella handlingar i syfte att reducera efterfrågan på olja inte har den avsedda effekten. Den »gröna paradoxen», ett begrepp som introducerades av ekonomen Hans-Werner Sinn, syftar till en paradoxal konsekvens av åtgärder för att reducera efterfrågan på olja. Enligt marknadsmodellen, som presenterades ovan, är oljeföretag passiva och reaktiva. När efterfrågan på olja minskar, minskar även deras investeringar i exploatering av nya fyndigheter (Sinn 2012). Men enligt Sinn och andra stämmer detta inte överens med hur dessa aktörer handlar i verkligheten. När konsumenter av olja minskar sin efterfrågan, tolkar producenter detta som en signal att efterfrågan kommer att minska ännu mer i framtiden. Det innebär i praktiken att producenterna kommer att agera som om deras tillgångar (oljereserver, kapital etc.) kommer att bli exproprierade i framtiden. Det innebär att de oljeproducenter som kan kommer att öka sina investeringar i ny exploatering och producera så mycket som möjligt så länge de kan, även om de tjänar mindre pengar per oljefat. Att tjäna mindre är trots allt bättre än att inte tjäna något alls. Detta gäller förstås inte för alla oljeproducenter. Vissa reserver är dyra att utveckla, och exploateringen av dessa kommer att hämmas av låga priser. Men det finns dessvärre mycket olja kvar som är väldigt billig att exploatera, framförallt i Mellanöstern. De producenter som har billiga reserver kommer alltså att accelerera sin oljeutvinning på ett sätt som kan motverka bortfallet av olja från dyrare fyndigheter. Lägre oljepriser som är motiverade av klimatfrågan innebär att produktionen av olja skiftar från marginalproducenter (alltså producenter med relativt dyra fyndigheter) till producenter med stora reserver som är relativt billiga att exploatera. Även om lägre priser på olja kan innebära en nettoreduktion av investeringar i olja, kommer den reduktionen att vara mycket mindre än vad en traditionell marknadsmodell skulle implicera. Kostnaden för att utvinna olja är inte heller statisk. Fracking-industrin har till exempel utvecklat sina metoder mycket de senaste 20 åren, och olja som utvinns med den tekniken har blivit billigare att utvinna (Mistré, Crénes & Hafner 2017).

Reduktioner av efterfrågan måste alltså kombineras med politiska åtgärder för att reducera tillgången av fossila bränslen, annars riskerar sådana reduktioner att vara mycket mindre effektiva, enligt Sinn. Sådana åtgärder skulle kunna inkludera nationalisering av oljeföretag eller andra typer av politiska styrmedel.

För att sammanfatta: föreställningen att ditt val att inte flyga till Paris minskar utsläppen med den mängd som flygresan orsakade (delat med antal passagerare) är fel. Ditt val minskar inte utsläppen alls, eftersom de förmodade marknadsmekanismerna som bidrar till att aggregera din handling med andra handlingar kortsluts helt av aktörer som OPEC. Våra val att åka bil eller ej blir därmed kausalt frånkopplade från sannolikheten att en viss mängd fossila bränslen grävs upp och bränns. Oavsett hur vi agerar som konsumenter, kan vi inte påverka sannolikheten att en viss mängd fossila bränslen omvandlas till växthusgaser.

5 Moraliska plikter som reciprocitet

STATSVETAREN GÖRAN DUUS-OTTERSTRÖM argumenterar i antologin »Klimat och Moral» (Linton 2021) att vissa moraliska plikter inte nödvändigtvis motiveras av handlingarnas utfall. Ett sätt att motivera en moralisk skyldighet är principen om reciprocitet. Enligt den principen har jag en skyldighet att hjälpa de som hjälper mig. Om min granne vattnade mina växter när jag var på semester, skulle det uppfattas som ogint att inte hjälpa grannen med en likvärdig tjänst. Reciprocitetsprincipen kan utsträckas till att omfatta storskaliga samarbeten. Det finns många goda skäl att betala skatt. Men ett skäl till att göra det är att jag har dragit nytta av andra medborgares skatter, vilket bepliktigar mig att återgälda nyttan genom att betala min andel. Duus-Otterström menar att vi även kan utsträcka detta resonemang till klimatfrågan. Enligt honom har var och en av oss en plikt att minska våra utsläpp, även när det innebär uppoffringar, för att återgälda de som redan har gjort sådana uppoffringar. Denna plikt gäller oavsett om våra handlingar får effekt på utfallet eller ej. Reciprocitetsprincipen motiveras av en intuition att våra handlingar kan ha en positiv effekt på utfallet. Detta kan se ut på följande sätt. Du vattnade mina växter när jag var på semester. Jag har därmed en skyldighet att vattna

dina växter när du är på semester. Denna skyldighet finns även om jag skulle tro att det var lönlöst att så göra, eftersom dina växter redan har dött. Men skälet till att vi intuitivt uppfattar att jag har den skyldigheten är att det mycket väl kan vara så att växterna ändå kanske klarar sig. Hursomhelst måste jag *försöka* rädda dina växter om jag kan. Men anta att jag *visste* med total säkerhet att dina växter inte kan klara sig, oavsett hur mycket jag vattnar dem. Kräver reciprocitetsprincipen verkligen att jag agerar även när jag vet att mitt agerande är lönlöst? Jag tror inte det. Jag menar att skälet till att reciprocitetsargumentet tillämpas i detta sammanhang är att man uppfattar att det finns en *möjlighet* att ens individuella handlingar får en effekt på utfallet. Om vi förnekar den premissen, tappar reciprocitetsargumentet sin kraft.

6 Har vi ett politiskt ansvar?

JAG HAR HITTILLS argumenterat för att en vanlig människa inte har ett individuellt klimatavtryck i någon relevant bemärkelse. Vi har därmed inte heller ett individuellt ansvar att minska det påstådda klimatavtrycket. Klimatkrisen är ett politiskt problem, inte ett individuellt problem. Men frågan är då: har vi en individuell moralisk skyldighet att påverka politiken åt rätt håll i klimatfrågan? Mitt svar är *ja*. Att jag påstår att vi har ett moraliskt ansvar att agera politiskt kan verka motsägelsefullt. Min röst påverkar ju inte utfallet i ett val särskilt mycket. Varför har jag ett ansvar att agera politiskt för ett bättre klimat, men inte att minska min individuella klimatpåverkan? Min röst är bara en bland miljoner.

Skillnaden är att det inom politiken inte finns organisationer som till exempel OPEC, som kan välja att aktivt motverka min röst. Om jag röstar på ett parti som tar klimatet på allvar, kan jag sägas ha bidragit till det partiets röstresultat. Men är inte Sverige också för litet för att det ska spela roll? Har Sverige som land ett klimatavtryck? Det beror på. Vissa typer av fossila bränslen handlas på en regional marknad, till exempel fossilgas och stenkol. Om Sverige skulle ersätta kol med (grön) vätgas för produktion av stål, skulle det kunna påverka det regionala priset på stenkol. När efterfrågan sjunker, sjunker priset. Om priset faller under en viss nivå, är det inte längre lönsamt att bryta kol. Fossilgas är också i viss mån en regional resurs. Om Sverige

skulle minska sin efterfrågan på fossilgas (som används till bland annat kraftvärme och för tillverkning av konstgödsel) skulle det också kunna få konsekvenser på priset i Europa. Däremot har Sverige sämre möjligheter att påverka priset på bensin, asphalt, flygfotogen och andra oljerelaterade produkter. Dessa handlas på en global marknad, och det är mindre sannolikt att svenska politiska åtgärder skulle få någon stor effekt.

Däremot är det mycket enklare för Sverige att koordinera sitt agerande med andra länder än vad det är för dig och mig att göra det. Man kan säga att Parisavtalet är en institution vars syfte är just att underlätta koordinering av individuella länders klimatåtgärder. Genom att Sverige minskar sin konsumtion av olja och koordinerar detta med andra länder kan Sverige även påverka oljepriset, givet att vi koordinerar med tillräckligt många inflytelserika länder.

Men störst möjligheter att reducera de globala utsläppen ger inte de åtgärder som Sverige kan göra som individuellt land, utan de som Sverige kan göra som politisk aktör inom EU och andra internationella organisationer. EU är världens största ekonomi, och omfattar nästan en halv miljard människor som tillsammans står för en stor andel av de totala utsläppen. Om Sverige skulle kunna påverka EU:s politik i klimatfrågan skulle det i sin tur leda till stora och viktiga utsläppsminskningar. Och Sverige har goda möjligheter att göra detta, om vi väljer politiker som på ett fokuserat sätt gör det till sin prioritet att genomföra relevanta åtgärder. Detta är inte önsketänkande från min sida; Sverige har redan haft en stor påverkan inom EU när det kommer till klimatfrågan. En av de viktigaste politiska åtgärderna som Sverige (mycket tack vare Miljöpartiet) gjort i klimatfrågan handlar om att reformera EU:s system för handel med utsläppsrätter.

EU har ett system som reglerar utsläpp av växthusgaser. Systemet går ut på att stora utsläppare, som till exempel kolkraftverk, måste köpa utsläppsrätter för att kunna bränna kol. Priset på dessa beror på dels hur många utsläppsrätter det finns, och dels på hur hög efterfrågan är. Men när systemet infördes lyckades lobbyister från fossilindustrin få igenom att ett stort antal utsläppsrätter skulle delas ut gratis varje år, och att det skulle finnas ett stort antal utsläppsrätter till salu. Detta ledde till att utsläppsmarknaden till en början inte fungerade som den skulle; en utsläppsrätt var helt enkelt alldeles för billig, vilket

innebar att det var fortsatt lönsamt att bränna kol. Vad den svenska regeringen, pådrivet av Miljöpartiet, lyckades med under mandatperioden 2014–2018 var att få till en överenskommelse där antalet utsläppsrätter minskades om priset föll under en viss nivå, och där antalet gratis utsläppsrätter också reducerades. Resultatet var en kraftig ökning av priset på utsläppsrätter och därmed också en kraftig ökning av priset på kolkraft. Den åtgärden har varit avgörande i att reducera mängden kol som bränts i EU de senaste åren. Det är sannolikt en av de mest avgörande politiska åtgärder som Sverige har åstadkommit för att minska de globala utsläppen sedan åtminstone vår utbyggnad av kärnkraften på 80-talet. De må vara »tråkiga» och teknokratiska, men politiska åtgärder får effekt. Kvällstidningarna säljer fler lösnummer på artiklar om hur man som individ kan »plastbanta» för klimatets skull. Men det är politiska åtgärder som kommer att rädda mänskligheten, och de kan bli möjliga om du och jag engagerar oss politiskt. →

Karim Jebari är fil.dr i filosofi och verksam som forskare vid Institutet för framtidsstudier.

Referenser

- BROOME, J. (2019) »Against Denialism», *The Monist*, 102 (1), ss. 110–129. Tillgänglig online: <https://doi.org/10.1093/monist/ony024>.
- DUUS-ÖTTERSTRÖM, G. (2021) »Mitt ansvar», i: M. Linton (red.) *Klimat och moral: nio tankar om hettan*, Stockholm: Natur och Kultur.
- ERICKSON, P. OCH ACHAKULWISUT, P. (2021) *How Subsidies Aided the US Shale Oil and Gas Boom*, SEI Report, Stockholm Environment Institute. Tillgänglig online: <https://doi.org/10.51414/sei2021.016>.
- HILLER, A. (2011) »Climate Change and Individual Responsibility», *The Monist*, 94 (3), ss. 349–368. Tillgänglig online: <https://doi.org/10.5840/monist201194318>.
- HOURDEQUIN, M. (2010) »Climate, Collective Action and Individual Ethical Obligations», *Environmental Values*, 19 (4), ss. 443–464. Tillgänglig online: <https://doi.org/10.3197/096327110X531552>.
- HOURDEQUIN, M. (2011) »Climate Change and Individual Responsibility: A Reply to Johnson», *Environmental Values*, 20 (2), ss. 157–162. Tillgänglig online: <https://doi.org/10.3197/096327111X12997574391643>.

- JAMIESON, D. (2007) »When Utilitarians Should Be Virtue Theorists«, *Utilitas*, 19 (2), ss. 160–183. Tillgänglig online: <https://doi.org/10.1017/S0953820807002452>.
- JOHNSON, B. L. (2003) »Ethical Obligations in a Tragedy of the Commons«, *Environmental Values*, 12 (3), ss. 271–287. Tillgänglig online: <https://doi.org/10.3197/096327103129341324>.
- JOHNSON, B. (2011) »The Possibility of a Joint Communiqué: My Response to Hourdequin«, *Environmental Values*, 20 (2), ss. 147–156. Tillgänglig online: <https://doi.org/10.3197/096327111X12997574391580>.
- LINTON, M. (red.) (2021) *Klimat och moral: nio tankar om hettan*, Stockholm: Natur och Kultur.
- MALTAIS, A. (2013) »Radically Non-Ideal Climate Politics and the Obligation to at Least Vote Green«, *Environmental Values*, 22 (5), ss. 589–608. Tillgänglig online: <https://doi.org/10.3197/096327113X13745164553798>.
- MALTAIS, A. (2014) »Failing International Climate Politics and the Fairness of Going First«, *Political Studies*, 62 (3), ss. 618–633.
- MISTRÉ, M., CRÉNES, M. OCH HAFNER, M. (2017) *Shale Gas Production Costs: Historical Developments and Outlook, Rapid Response Energy Brief*, 10. Tillgänglig online: http://www.insightenergy.org/system/publication_files/files/000/000/067/original/RREB_Shale_Gas_final_20170315_published.pdf?1494419889.
- OPEC (2022) *Wikipedia*. Tillgänglig online: <https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=OPEC&oldid=1124047523> (besökt 28:e november 2022).
- SANDLER, T. (2004) *Global Collective Action*, Cambridge: Cambridge University Press. Tillgänglig online: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511617119>.
- SINN, H.-W. (2012) *The Green Paradox: A Supply-Side Approach to Global Warming*, Cambridge, Mass: The MIT Press.
- SINNOTT-ARMSTRONG, W. (2005) »It's Not My Fault: Global Warming and Individual Moral Obligations«, i: W. Sinnott-Armstrong och R. B. Howarth (red.) *Perspectives on Climate Change: Science, Economics, Politics, Ethics*, Emerald Group Publishing Limited (Advances in the Economics of Environmental Resources), ss. 285–307. Tillgänglig online: [https://doi.org/10.1016/S1569-3740\(05\)05013-3](https://doi.org/10.1016/S1569-3740(05)05013-3).
- TORPMAN, O. (2019) »The Case for Emissions Egalitarianism«, *Ethical Theory and Moral Practice*, 22 (3), ss. 74–762. Tillgänglig online: <https://doi.org/10.1007/s10677-019-10016-8>.

→ Vore det så hemskt med utplåning?

Roger Crisp (översättning av Margareta Krause)

UNDER DE SENASTE decennierna har det ofta sagts att vi står vid ett »historiens vägsål»,¹ en tidpunkt utan motstycke i historien då någon form av katastrof kan komma att göra slut på mänskligheten och kanske alla former av kännande liv på vår planet. Ett högst påtagligt och akut exempel på detta är klimatförändringarna, i synnerhet de ske-nande klimatförändringarna som är resultatet av att olika »tippningspunkter» för klimatet överskrids.

De flesta människor – inte bara de med kopplingar till aktivistgrupper som *Extinction Rebellion* – menar att en sådan utplåning skulle vara något dåligt, för att inte säga det värsta som skulle kunna hända. Säkerligen skulle den process som leder fram till olika former av utplåning, och även utplåningen i sig, vara negativ för *många* av oss, förutsatt att våra liv generellt sett är bra för oss och, under i övrigt lika förhållanden, bättre ju längre de är. Men det är säkert också så att för *några* individer skulle en sådan utplåning vara positiv – åtminstone för några av de som till exempel befinner sig i slutskedet av en plågsam obotlig sjukdom där smärtstillande medel inte längre hjälper. En viktig faktor för att kunna bedöma det övergripande värdet av icke-utplåning är därför att väga dessa disparata intressen mot varandra.

Hur skulle detta kunna gå till? Låt oss ta exemplet plötslig utplåning. Vi tänker oss att en enorm asteroid är på väg mot jorden. Om den träffar kommer alla levande varelser omedelbart att dödas och alla möjligheter till liv på jorden i framtiden kommer att ha omintetgjorts. Om du skulle ha möjlighet att styra bort asteroiden från jorden, borde du då, utifrån ett etiskt perspektiv, göra det? Om en utplåning skulle vara något negativt för *alla* kännande varelser, såväl nu som i framtiden, skulle ett jakande svar vara svårt att argumentera emot. Men, som vi nysst sett, är det inte så.

Tänk vilket *enormt* lidande ett fortsatt existerande för med sig, inte bara för människor och kanske till och med posthumana varelser, utan även för kännande icke-humana varelser som i dag är många gånger fler än vi och som nästan helt säkert kommer att fortsätta vara det framöver. Vad gäller människor kan antalet människor på jorden enligt Hilary Greaves och William MacAskill vid Oxforduniversitetets Global Priorities Institute komma att uppgå till tusen biljoner (10^{15}), och de menar att detta är lågt räknat (Greaves & MacAskill 2021; se även Fisher 2020).

Det är så svårt att greppa sådana enorma tal och omfattningen på det lidande som ska läggas i vågskålen tillsammans med det som är gott i människors liv att valet att styra bort asteroiden inte är självklart. Det verkar faktiskt finnas vissa skäl att anse att du inte borde göra det.

Hur kan vi göra sådana jämförelser? C. I. Lewis, en tongivande filosof vid Harvarduniversitetet under 1900-talets mitt, presenterade ett intressant tankeexperiment (Lewis 1946: 546–547). För att bedöma värdet av ett utfall måste man tänka sig att man själv är med om de händelser som det är fråga om. Oftast när vi tänker på utplåning fokuserar vi, eftersom vi inte är utsatta för ett stort lidande, på det goda i livet som vi kommer att gå miste om. Men om Gud skulle ge dig möjligheten att välja att uppleva *allt* det plågsamma och angenäma som någonsin kommer att inträffa om utplåning inte sker, skulle du då nappa på erbjudandet? Jag skulle faktiskt inte göra det.

Det finns förstås många andra mer tekniska och exakta sätt att mäta värden på än Lewis tankeexperiment. De flesta av dessa förutsätter att värden kan jämföras med varandra på en kontinuerlig skala. Föreställ dig att du gärna skulle vilja bli beundrad på stranden för en snygg tatuering. Men att göra tatueringen kommer att göra ont. Så du väger det goda mot det onda och beslutar att genomföra planen bara om det förra väger tyngre än det senare.

Men värden kanske inte alltid är kontinuerliga till sin natur. John Stuart Mill menade till exempel att vissa njutningar – som att njuta av ett fint konstverk – är »högre» än andra på så sätt att ingen form av »lägre» njutning – som att äta jordnötter – kan nå upp till den högre njutningens nivå när det gäller det totala värdet (Mill 1998: 55–56). På samma sätt kan värdet av en form av lidande framstå som diskontinuerligt i förhållande till värdet av ett annat. Föreställ dig att djävulen

skulle ge dig möjlighet att välja mellan ett år med de mest fruktansvärda plågor du kan tänka dig och en period med en knappt märkbar huvudvärk. Några skulle välja det senare alternativet, oavsett hur länge huvudvärken varar, kanske även om den skulle vara för evigt.

Eftersom vi här resonerar kring huruvida utplåning skulle kunna vara bättre än att fortsätta existera uppstår frågan om vissa plågor skulle kunna vara så svåra att de väger tyngre än hur många njutningar eller andra positiva upplevelser som helst. För att undvika problemet med att det är svårt att greppa stora tal kan vi föreställa oss en enda sorts plåga, som tvivelsutan är bland de värsta en kännande varelse kan utsättas för: elchockstortyr.

En person som nyligen utsatts för sådan tortyr har beskrivit det som att varje ben i varje led i kroppen bryts på en och samma gång (Vasilyeva & Roslyakov 2017). Förutom det rent fysiska lidandet innebär sådan tortyr även många känslomässiga plågor: rädsla, fasa, panik, förödmjukelse, förnedring och förtvivlan.

Vi tänker oss nu en relativt kort tid med sådan tortyr – låt oss säga en timme – och återvänder till C. I. Lewis tankeexperiment. Föreställ dig att du får två alternativ: omedelbar utplåning eller att du utsätts för en timmes elchockstortyr, följt av en tid av njutning och andra positiva upplevelser. Vad skulle du då välja?

Om du (som jag hoppas) aldrig har utsatts för tortyr bör du kanske fråga någon som varit offer för tortyr hur hemskt det verkligen är. Tyvärr är det dock vanligt att tortyroffer säger att en sådan smärta inte går att beskriva. Jacob Timerman, till exempel, blev utsatt för tortyr i Argentina och har berättat att han under de många månader han satt fängslad ofta tänkte på hur han skulle kunna kommunicera den smärta som tortyr innebär. Och han kom alltid fram till att det är omöjligt. Det är, menar han, en smärta som saknar referenspunkter, förklarande symboler eller ledtrådar som skulle kunna ge någon sorts uppfattning (Timerman 1981: 32).

Ett annat problem är att det verkar vara svårt att minnas hur verkliga plågor känns. Harriet Martineau led av fruktansvärda smärtor hela sitt liv på grund av en tumör i livmodern. Under en smärtfri period undrade hon vart smärtorna tagit vägen. De var inte bara borta, utan helt utplånade. De var, upplevde hon, så totalt tillintetgjorda att hon inte ens i minnet kunde få fatt i dem (Martineau 1844: 27).

Kanske är en orsak till att vi tror att det vore så hemskt med utplåning att vi inte klarar av att ta in hur fruktansvärd den yttersta smärtan är. Samtidigt har vi tillräckligt med bevis, och fantasi, för att hävda att det inte är orimligt att se smärtan av en timmes tortyr som något som aldrig kan uppvägas av aldrig så många positiva värden. Och med ett sådant synsätt blir det bästa alternativet den omedelbara utplåning som blir resultatet av att vi låter en jättelik asteroid kollidera med vår planet.

Självklart skulle en asteroid som tillåts kollidera med jorden antagligen vara dåligt för dig och dina nära och kära. Men med tanke på vad som står på spel här kan det mycket väl vara så att detta är ett pris som du bör betala för att förhindra allt lidande. Bernard Williams har sagt att om vi för ett ögonblick skulle lyckas få något som liknar en verklig uppfattning av det lidande som finns i världen, och om vi verkligen lät denna uppfattning styra vårt handlande, skulle vi helt säkert förinta vår planet, om vi kunde (Williams 2006, 133).

Frågan om en utplåning generellt sett skulle vara något bra eller dåligt är förstås mycket viktig, inte minst med tanke på potentiella katastrofer som skenande klimatförändringar. Men denna fråga är också mycket svår att svara på. Jag vill understryka att jag inte hävdar att utplåning *skulle vara* något positivt, utan endast att eftersom det skulle *kunna* vara det bör vi i mycket högre utsträckning än hittills begrunda värdet av en utplåning i förhållande till en icke-utplåning.² →

Roger Crisp är professor i moralfilosofi verksam vid Oxford Uehiro Centre for Practical Ethics och St Anne's College, Oxford.

Noter

1. På engelska »hinge of history». Se exempelvis Parfit (2011: 616).
2. Denna text är baserad på en artikel publicerad i spalten *Agora* i *The New Statesman* i augusti 2021. Jag riktar ett stort tack till spaltens redaktör Aaron Wendland för synpunkter och råd.

Referenser

- FISHER, R. (2020) »Are we Living at the »Hinge of History»?» BBC, 24 september. Tillgänglig online på: <https://www.bbc.com/future/article/20200923-the-hinge-of-history-long-termism-and-existential-risk>.
- GREAVES, H. & MACASKILL, W. (2021) »The Case for Strong Long-Termism», *Global Priorities Institute Working Paper 5*, Oxford: Global Priorities Institute.
- MARTINEAU, H. (1844) *Life in the Sick-Room: Essays*, Boston: L.C. Bowles & W. Crosby.
- MILL, J. S. (1998) *Utilitarianism*, R. Crisp, bearb., Oxford: Oxford: Oxford University Press.
- LEWIS, C. I. (1946) *An Analysis of Knowledge and Valuation*, La Salle, Illinois: Open Court.
- PARFIT, D. (2011) *On What Matters*, Volym 2, Oxford: Oxford University Press.
- TIMERMAN, J. (1981) *Prisoner Without a Name, Cell Without a Number*, övers. T. Talbot, New York: Knopf.
- VASILYEVA, N. & ROSLYAKOV, A. (2017). »Chechen Gays Survive Torture, Flee to Moscow Safe Houses», *Calgary City News*, 2 maj. Tillgänglig online på: <https://calgary.citynews.ca/2017/05/02/electric-shocks-chechen-gay-men-recount-days-of-torture/>
- WILLIAMS, B. (2006) »The Human Prejudice», i: A. W. Moore (red.), *Philosophy as a Humanistic Discipline*, Princeton: Princeton University Press.